

Ivan KOVAČIĆ

Djelatnost predstavnika Katoličke crkve u spašavanju zatočenika logora Kampor na otoku Rabu 1942. – 1943. godine

Uz 50. obljetnicu smrti krčkog biskupa dr. Josipa Srebrnića

Ivan KOVAČIĆ, prof.
Brdo 6, Rijeka

UDK 343.819.5(497.5 Kampor)"1942/43":272
Izvorni znanstveni članak

Na temelju dostupnog izvornog gradiva i objavljene literature autor ovim radom nastoji prezentirati važne činjenice o djelovanju predstavnika Katoličke crkve u spašavanju interniraca u koncentracijskom logoru Kampor na otoku Rabu 1942. - 1943. godine. Riječ je o talijanskom fašističkom logoru koji je zbog posve-mašnjih nečovječnih uvjeta zatočenika opravdano nazvan logor smrti. U obradi ove teme autor je nastojao posebno naglasiti iznimno važnu ulogu krčkog biskupa dr. Josipa Srebrnića te najviših predstavnika Svete Stolice u njihovu svesrdnom nastojanju da se konkretnim akcijama, poduzetim kod vojnih i upravnih vrhova fašističke Kraljevine Italije, u kamporskom mučilištu poboljšaju prilike te humano postupa prema internircima. U tome su postignuti značajni rezultati, čime su bili spašeni životi mnogih žena, djece i staraca deportiranih s anektiranog područja Slovenije, Gorskog kotara i Kvarnerskog primorja u ljeto 1942., a potom i židovskih interniraca koji su u logor bili deportirani s teritorija NDH u proljeće 1943. godine.

Ključne riječi: logor Kampor, Katolička crkva, Josip Srebrnić, Antun Mrakovčić, Odorico Badurina, Francesco Duca Borgongini, Luigi Maglione, Pio XII., Alojzije Stepinac.

1.

Nakon vojnog sloma Kraljevine Jugoslavije u travnju 1941. godine, fašistička Kraljevina Italija okupirala je, a potom u svibnju i anektirala dio Slovenije, Gorskog kotara i Kvarnerskog primorja te tako pod svoju vlast stavila više od 400.000 hrvatskog i slovenskog stanovništva.¹ Poučen iskustvima stečenim u provođenju nasilne asimilacije Hrvata i Slovenaca nakon Prvoga svjetskog rata, okupator je u novoanektiranim krajevima odlučio provoditi ekspanzionističku politiku s izrazitim rasnim obilježjima. Budući da je porobljeno pučanstvo takvim pokušajima pružalo otpor, čija je bitna značajka bila njegova nacionalna oslobodilačka komponenta, okupator se ubrzo našao pred teškim problemima. Naime, već u ljeto 1941. Narodnooslobodilački pokret (NOP) uspio je organizirati partizanske postrojbe i započeti s oružanim akcijama protiv talijanske vojne i upravne vlasti.² Takav razvoj vojne i političke situacije rezultirao je najekstremnijim represivnim mjerama okupatora s glavnim ciljem „čišćenja“ anektiranih zona od svih nepoćudnih elemenata.

Kako bi slomile NOP i uništile partizanske postrojbe, okupatorske vlasti organizirale su brojne akcije „čišćenja“ (*rastrellamento*) anektiranih područja, strijeljajući na licu mjesta zarobljene partizane, uzimajući taoce te iseljavajući i deportirajući civilno stanovništvo u koncentracijske logore, najprije pojedince, a poslije cijele obitelji i skupine ljudi. Iseljavanja i udaljavanja hrvatskog i slovenskog autohtonog stanovništva s anektiranih prostora okupatorska je vojska opravdavala „zaštitnom“ mjerom prema ženama, djeci i starim osobama zbog opasnosti koja im je tobože prijetila u krajevima u kojima je izvodila svoje operacije.³ Pravi cilj takvih akcija bio je provođenje terora nad Hrvatima i Slovencima radi njihova postupnog istrebljenja i zatiranja. To nedvojbeno potvrđuju izjave i na-

---

1 Od dijela Dolenjske, Notranjske i Ljubljane okupator je 3. svibnja osnovao tzv. Ljubljansku pokrajinu, a dva tjedna kasnije, 18. svibnja, anektirani su Kraljevini Italiji kotarevi Sušak, Kastav, Čabar i zapadni dio kotara Delnice, grad Bakar te otoci Krk i Rab i priključeni Kvarnerskoj pokrajini. Više o tome usp. FERENC 1980, 5.; ČULINOVIĆ 1970, 131.; MEZULIĆ 1946, 15.; MATKOVIĆ 1994, 59.; *Nezavisna Država Hrvatska. Ministarstvo vanjskih poslova. Međunarodni ugovori 1941.*, 1942, 49-64.

2 Usp. KLANJŠEK 1984, 54-67. i 79-98.; MIKUŽ 1956, 84. i d.; KOVAČIĆ 2000, 171-199.; CUCULIĆ 1976, 154-157.

3 FERENC 1987, str. 22-23., 348-349. i bilj. 2 i 3.

lozi najviših okupatorovih vrhova iz kojih je razvidno da je iseljavanje slavenkog stanovništva trebalo rezultirati pretvorbom njihovih mjesta i krajeva u talijanska s kolonistima iz unutrašnjih dijelova srednje i južne Italije, a prije svega s članovima obitelji poginulih ili ranjenih talijanskih vojnika.⁴

Jedan od najpoznatijih dokumenata kojima su bili propisani oblici borbe protiv partizanskih postrojbi i provođenje terora nad civilnim stanovništvom bila je *Okružnica 3C* generala Marija Roatte, zapovjednika 2. armije, od 1. ožujka 1942. godine. U tom dokumentu, uz ostalo, stoji: „Kada je potrebno u cilju održavanja javnog reda i djelovanja, komande velikih jedinica mogu, radi mjera zaštite, opreza i represije, poduzeti internaciju pojedinaca, obitelji, raznih skupina osoba u gradovima i selima te ako treba i sve stanovnike seoskih područja.“ Okružnica je ubrzo dopunjena novim nalogima prema kojima se moralo „svakom prilikom postupati najodlučnije i najenergičnije“, osobito prema onim obiteljima iz kojih su, bez opravdanog razloga, bili odsutni muškarci od 16 do 60 godina.⁵

Jedan od glavnih inicijatora i organizatora provođenja drastičnih represivnih mjera odmazde na anektiranom području Kvarnerskog primorja i Gorskog kotara bio je prefekt Kvarnerske pokrajine Temistocle Testa. Naime, kada mu je iz Rima 21. svibnja 1942. javljeno da se s područja Kvarnerske pokrajine internirci više ne upućuju u Italiju, jer su gotovo „svi logori u starim pokrajinama prenatrpani“, Testa je već sutradan odgovorio da će se pobrinuti za osnutak logora na otoku Rabu ili Krku s obzirom na to da više ne može zadržavati one „obitelji koje napuštaju domove da bi se pridružili odmetnicima“.⁶ No izbor lokacije novog logora bio je otok Rab najvjerojatnije zato što je na otoku Krku u ljeto 1942. djelovao relativno snažan NOP, što okupatorskim vlastima nije išlo u prilog. Stjecajem raznih okolnosti na Rabu nije bio takav slučaj, što je jamačno bilo presudno da se na tom otoku, a ne na Krku osnuje koncentracijski logor.⁷

4 DAR, Fond riječke prefekture, kut. 2214; LENGEL KRIZMAN 1983, 257-258.; *Rabski zbornik* 1953, 20.

5 *Zbornik* 1965, tom VI, knj. 2, 365., 367. i 370.; CAPOGRECO 2006, 83-84.

6 *Zbornik* 1965, tom V, knj. 4, 420.; KORLEVIĆ 1955, 226.; DAR, fond Riječke prefekture, kut. 2214.

7 KARABAIC 1972, 103-108.; KOVAČIĆ 1985, 190-212.

Opsjednut okrutnim zločinačkim porivima, Testa je početkom 1942. godine zdušno radio na osnivanju specijalne vojne postrojbe od izabranih pripadnika „crnih košulja“, kojoj je bilo namijenjeno izvršenje najtežih ratnih zločina nad civilnim stanovništvom osumnjičenom da „kuje zavjeru“ protiv okupatorove vlasti. On je bio potpisnik i nekoliko proglašenja stanovništvu dijela anektiranog područja koji bjelodano potvrđuju njegovu riješenost da se NOP i oružani otpor stanovništva imaju ugušiti svim raspoloživim sredstvima. Za prekršitelje njegovih naloga bile su predviđene kazne interniranja civila u koncentracijske logore, oduzimanje imovine i strijeljanje članova osumnjičenih obitelji bez sudskog postupka.⁸

2.

Kada se pokazalo da se demagoškim i drugim sredstvima neće moći pacificirati porobljeno stanovništvo, talijanski okupator je u proljeće 1942. odlučio poduzeti vojnu operaciju koja je po svojim ciljevima, načinu izvršenja i broju angažirane vojne sile i ratne tehnike trebala biti najvećeg opsega i dati primjerene rezultate.⁹ Provodeći pripreme za ofenzivu, u nizu okupatorovih planova i prijedloga za njezino učinkovito izvršenje, pitanje sudbine civilnog stanovništva postavljalo se u prvi plan. O tome se raspravljalo 26. i 27. svibnja 1942. na jednom savjetovanju u zapovjedništvu XI. korpusa 2. armije na kojem je odlučeno da se izvrši vojna operacija „Slovenia“, a u njezinu sklopu i „rastrellamento“ šire zone Risnjaka te provede masovno iseljavanje naroda. Obrazlažući svoje stajalište o tome, general Mario Robotti, zapovjednik XI. korpusa, uz ostalo je naglasio: „Trebamo biti svjesni da je naš cilj, koji želimo postići u ovom ratu, potisnuti neprijatelja u takav položaj da nas više ne može napadati te uspostaviti redovno stanje. Zato su važni taoci i strijeljanja svaki put kada je to potrebno.“¹⁰ Taoci su, dakle, trebali biti žene, djeca i starci te se za njih valjalo „pobrinuti“ tako da ih se internira u posebne koncentracijske logore.

---

8 DAR, fond Riječke prefekture, kut. 2223.

9 Zbornik 1965, tom VI, knj. 2, 469-470.

10 Rabski zbornik 1953, 20.

Kada je povezano s tim 7. srpnja 1942. general M. Rotta stigao u Ljubljanu na novu vojnu konferenciju, nazočnim zapovjednicima priopćeno je da je Vrhovno zapovjedništvo dalo nalog da se za početak predstojeće ofenzive pripremi logor za internirane civile s operacijskog područja, i to na otoku Rabu, sa 6000 mjesta pod šatorima i još jedan za 10.000 ljudi s mogućnošću boravka u zimsko doba. Prostor za smještaj logora odabran je u sjeverozapadnom dijelu otoka između zaljeva Kampor i Sv. Eufemije. Odabrana je lokacija na vlažnom i pjeskovitom zemljištu koja je već sama po sebi trebala što pogubnije utjecati na uvjete života zatočenika smještenih u male vojničke šatore za šest osoba. Logor je utemeljen krajem srpnja, a prva skupina interniraca bila je iz Ljubljane. Smatra se da je otad pa do 8. rujna 1943. godine, tj. do kapitulacije fašističke Italije, kroz logor Kampor prošlo oko 15.000 Hrvata, Slovenaca i Židova, među kojima i oko 2000 djece do šesnaeste godine.¹¹

Kompleks koncentracijskog logora Kampor (*Campo concentramento internati civili di Arbe*) činilo je više sektora, od kojih je „campo 1“ bio središnji dio. Sektori su bili odijeljeni isprepletenom bodljikavom žicom, a na isti način bio je ograđen i cijeli logor u kojem zatočenike nije bilo moguće privatno posjećivati jer je bio strogo zatvorenog tipa. Premda je bio pod izravnom upravom Intendature 2. armije sa sjedištem u Sušaku, položaj interniraca uvelike je ovisio o karabinjerskom pukovniku Vincenzu Cuiuliju, koji je bio na čelu logorske uprave, a istodobno i zapovjednik vojne posade otoka Raba. Red u logoru održavalo je oko 300 karabinjera, a službu čuvanja interniraca oko 2000 vojnika. Na raznim dužnostima pri upravi logora bilo je 40-ak oficira i podoficira.¹² O mnogima od njih preživjeli internirci imali su različita mišljenja, ali svi su bili jedinstveni u ocjeni V. Cuiulija, za kojeg se govorilo da je bio prava zvijer u ljudskom obliku te da su se poput njega sadistički ponašali još neki dužnosnici. Cuiulijeva okrutnost prema nemoćnim zatočenicima, nad kojima je imao apsolutnu vlast, išla je toliko daleko da je do najsitnijih detalja osmislio način i sredstva kojima će slomiti i uništiti njihovo ljudsko dostojanstvo. Nisu ga mrzili samo internirci nego i njegovi vojnici i oficiri koji su mu stoga nadjenuli nadimak „serpente“ (zmija).¹³

11 JEZERNIK 1983, 34.; JEZERNIK 1997, 34.

12 HDA, Fond ZKRZ, Zb. 24840, kut. 227 (stara signatura).

13 PAKIŽ 1953, 92.

U prvo vrijeme postojanja logora život zatočenika bio je donekle podnošljiv, ali ubrzo su uvjeti opstanka ljudi, osobito male djece i starijih osoba, postali nepodnošljivi i za mnoge pogibeljni. Naime, od svih talijanskih koncentracijskih logora, kojih je u vrijeme Drugoga svjetskog rata bilo oko 200, logor Kampor bio je u pravom smislu logor smrti. Interniranom narodu u ovom masovnom gubilištu bili su nametnuti takvi nehumani oblici logorskog režima koji se mogu uspoređivati samo s onima u nacističkim logorima. Doduše, u kamporskom logoru nije bilo ubijanja ljudi otrovnim plinom, strijeljanjem, vješanjem i drugim načinima nego glađu, zaraznim bolestima, užasnom nečistoćom, skućenim smještajem u šatorima s malo slame te psihičkim i fizičkim zlostavljanjem.¹⁴

3.

Jedan od najvećih problema zatočenika bila je vrlo loša prehrana, koja ne samo što je bila količinski nedostatna, nego i po sadržaju masnoće, vitamina, minerala i drugih važnih sastojaka za ljudski organizam veoma oskudna, posebice za dojenčad i malodobnu djecu te starije, bolesne i fizički iznemogle osobe. Tijekom jeseni i zime 1942. godine glad je bila tako strašna da se mnogi, u borbi za goli život, nisu ustručavali jesti otpatke hrane i povrća nađene u smeću. Mladi i zdravi ljudi, uhranjeni i u punoj životnoj snazi, već za relativno kratko vrijeme izgubili su i do 50 posto tjelesne težine te postali živi kosturi. Glad je prisiljavala pojedince da čine i ono što je za današnje shvaćanje nevjerojatno.¹⁵

Osim neprekidnoga gladovanja, koje je bilo osnovna podloga za nastajanje raznih bolesti, internirci su trpjeli i zbog teških zdravstvenih problema, iako je u logoru bilo nekoliko liječnika u ambulanti s oko stotinu kreveta. Oboljeti u logoru bila je velika nesreća za svakog zatočenika, ali to je u Kamporu bila prava katastrofa. Najčešća posljedica očajnih uvjeta logorskog života bila je pojava edema, koja se očitovala u

---

14 Više o tome usp. KOVAČIĆ 1998, 122-201. i 215-244.

15 To su bili, primjerice, slučajevi zatajenja smrti supatnika pa čak i vlastita djeteta, samo da se na njegovo ime može dobiti obrok kruha ili komadić sira, pa i po cijenu da njegov leš ostane skriven u šatoru i nekoliko dana. Usp. KOVAČIĆ 1998, 135-155.; CAPOGRECO 2006, 160.

nakupljanju tekućine u organima zatočenika. Nehigijenski smještaj, velika nečistoća, zima, glad i druge nedaće toliko su oslabjele ljudske organizme da su rijetki bili oni zatočenici koji nisu oboljeli na srce, pluća, crijeva, oči i druge organe. Za teško oboljele od dezinterije, difterije i drugih bolesti u gradu Rabu improvizirano je nekoliko bolnica u nekim hotelima s oko 300 kreveta. Prostor u njima bio je veoma ograničen, a broj oboljelih toliki da je na spojenim posteljama ležalo osmero djece, odnosno po dvije odrasle osobe na jednom ležaju. Djeca su ležala u ranama (dekubitus) u kojima su se izlegli crvi, a slična je situacija bila i kod odraslih zatočenika. Lijekova nije bilo, a o nekoj preventivnoj medicini ne može se ni govoriti. Kada je nadležni vojni liječnik 8. studenoga 1942. od Ministarstva zdravlja u Rimu zatražio da uprava logora i vojne vlasti daju cijepiti „jedanaest tisuća interniraca, od kojih je dvije tisuće djece“, na taj se poziv uprava logora oglušila ne pokazujući ni najmanje razumijevanja za taj problem.¹⁶

Malodobna djeca, trudnice i majke dojilje dijelile su tešku sudbinu s drugim internircima, što je za malu djecu bilo vrlo teško i pogibeljno. Osobito su mnogo trpjela djeca nakon smrti svojih roditelja jer o njima nitko nije skrbio nego su bila prepuštena sama sebi. Dojenčad je morala ležati na mokrim ležajevima jer očajne majke nisu imale za njih nikakvu pričuvnu opremu. Teško je reći je li takvo stanje u logoru bilo posljedica smišljenog uništavanja ljudi, ali činjenica je da uprava i nadležne vlasti Intendature 2. armije nisu ništa poduzimale da se ono izmijeni nabolje. To osobito potvrđuje veliki nemar u vezi uručivanja paketa s hranom, lijekovima, odjećom i obućom interniraca kada im je to bilo najpotrebnije. Naime, umjesto da se paketi s hranom odmah izruče primateljima, oni su po nekoliko mjeseci ležali na rapskoj pošti ili u logorskom skladištu. Zbog takve situacije hrana se kvarila te su paketi bacani ili čak vraćeni pošiljateljima zbog najformalnijih razloga.¹⁷

Higijenske prilike u logoru također su bile teške s obzirom na to da vode nije bilo dovoljno ni za piće, a kamoli za pranje i održavanje

16 KOVAČIĆ 1991, 196-197.

17 Prema nekim pouzdanim podacima, računa se da je na Rab upućeno oko 70.000 paketa hrane, od kojih je primateljima uručeno oko 55.000, a 15.000 ih je bačeno ili vraćeno. Smatra se da su time zatočenici bili uskraćeni za oko 75.000 kg hrane, a s tom su količinom, uz logorske obroke, mogli preživjeti i izbjeći najgore, tj. umiranje od gladi. Više o tome usp. KOVAČIĆ 1998, 157.; DAR, Fond riječke prefekture, kut. 2222; *Pričevanja* 1985, 46-51.

osobne higijene. Zbog stalne oskudice i namjerne uskrate vode, koja je puštana samo nekoliko sati dnevno, u logoru je vladala silna prljavština koja je pogodovala razmnožavanju buha, uši, stjenica, štakora te drugih nametnika i gamadi. Za hladnih dana zatočenici su se morali najviše zadržavati u šatorima ležeći na vlažnoj zemlji, što je onemogućavalo održavanje bilo kakve osobne i zajedničke higijene. Teška situacija zbog vode pogađala je svakoga u logoru, ali ipak su najviše trpjele rodilje i majke s malom djecom. U prvim mjesecima postojanja logora dosta je porođaja izvršeno u šatorima na najprimitivniji način. Novorođenčad je morala ležati na prljavim ležajevima bez potrebnog pričuvnog rublja, izložena napadima gamadi, a zbog pretrpljenih muka i gladi majke su u 80 posto slučajeva na svijet donosile mrtve bebe.¹⁸

Strahote što su ih proživljavali zatočenici krajem 1942. i početkom 1943. godine bile su tako goleme da su za relativno kratko vrijeme potpuno slomile fizički i psihički otpor velikog broja ljudi. Zbog nadasve nehumanih i surovih uvjeta boravka u logoru njihovi su životi kopnjeli, a smrt ih je nemilice kosila. Krajem listopada 1942. među zatočenicima se pojavio „čudan način umiranja“. Mladi i naizgled zdravi ljudi, bez ikakvih znakova bolesti, legli su spavati, a ujutro su ih našli mrtve. Službeni nalaz liječnika o uzroku smrti najčešće je glasio da je riječ o srčanoj kapi. Zatočenici su gotovo masovno odlazili u „peti sektor“, kako su u svom žargonu nazivali logorsko groblje.¹⁹

Prema broju umrlih zatočenika logor Kampor ubraja se među one talijanske koncentracijske logore u kojima je, u relativno kratkom razdoblju, bilo najviše žrtava. On je ujedno bio i jedini logor koji je imao vlastito groblje na kojem je, prema talijanskim podacima, pokopano 1267 žrtava. Međutim, preživjeli internirci i drugi svjedoci iznosili su tvrdnju da ta brojka nije točna jer je, prema njihovim kazivanjima, u logoru umrlo više od 4000 žena, djece i muškaraca u dobi od jedne do devedesete godine. Oni su svoja stajališta temeljili na tvrdnji da je brojka od 1267 mrtvih dana na osnovi isporučenih mrtvačkih sanduka. Taj podatak internirci ne prihvaćaju i pritom ističu da je, prema izjavama grobara i drugih svjedoka, bilo slučajeva da su u sanduke često polagali po dva,

---

.....
18 KOVAČIĆ 1998, 150-155.; PAKIŽ 1953, 60-61.

19 HDA, Fond ZKRZ, Zb. 20970, kut. 323 (stara signatura); KOVAČIĆ 1998, 215-217.

čak i tri leša, kao i to da su mrtve pokapali i bez sanduka u zajedničku grobnicu, a na grobni humak stavljali križ samo s jednim imenom. Najčešća brojka koju internirci iznose u svojim zapisima i izjavama, a koja se navodi i u nekim izvješćima institucija NOP-a, glasi da je u kamporskom logoru umrla 4641 osoba.²⁰ Prema posljednjim istraživanjima, poimenično je identificirano 1477 umrlih, od čega su dvije trećine činili Slovenci, a preostalo Hrvati i Židovi. Uzme li se u obzir da je kroz logor prošlo, rekosmo, oko 15.000 zatočenika, može se ustvrditi da je, prema dosad utvrđenom broju umrlih, gotovo svaki deseti internirac postao žrtva ovog fašističkog mučilišta.²¹

4.

Vijesti o stradanjima interniraca u logoru Kampor brzo su se širile diljem otoka Raba, ali i na susjednom otoku Krku i dalje na kopnu. Širili su ih ponajviše Rabljani koji su bili zaposleni na izgradnji baraka u logoru što ih je podizala tvrtka Impresa Pardi iz Rima. Kako su vijesti bile veoma uznemirujuće, za njih su se osobito počeli zanimati predstavnici Katoličke crkve, koji su prema svim žrtvama fašističkog terora pokazivali ne samo suosjećanje i solidarnost, nego su i poduzimali konkretne radnje kod Sv. Stolice i pape Pija XII. u cilju poboljšanja njihova položaja. Tražilo se da se teror zaustavi i pomogne zatočenim ljudima, a jedan od najistaknutijih duhovnika, koji se osobito isticao u poticanju potpore žrtvama terora na anektiranom području Kvarnerskog primorja, bio je dr. Josip Srebrnić,²² ordinarij drevne Krčke biskupije.²³

20 HDA, Fond ZKRZ, Zb. 20970, kut. 323 i Zb. 24840, kut. 227 (stare signature); ANTIĆ 1971, 338.; JEZERNIK 1997, 287.

21 KOVAČIĆ 1998, 221-228.

22 Biskup dr. Josip Srebrnić rođen je 1876. u Solkanu kod Gorice u Sloveniji, a preminuo je i pokopan u Krku 1966. godine. Biskupom sjevernojadranske otočne dijeceze u Hrvatskoj s otokom Krkom, Rabom i dijelom otoka Paga postao je 1923. godine. Više o biskupovoj biografiji i povijesti Krčke biskupije usp. STRČIĆ 2001, 105-111.; KRALJ 1988; MIKUŽ 1967, 119-120.; ŽUPAN 1997, 364.

23 U sklopu Biskupije do 1920. godine nalazili su se otoci Krk, Cres, Lošinj, Susak, Unije, Male i Velike Srakane, Sv. Petar - Ilovik, Rab i sjeverni dio Paga. Nakon raspada Austro-Ugarske 1918. godine teritorij Krčke biskupije bio je Rapalskim ugovorom (1920.) podijeljen između dviju država. Naime, novoj državi Kraljevini SHS, kasnije Jugoslaviji, pripali su otoci Krk, Rab i dio otoka Paga, a Italiji otoci Cres, Lošinj i manji zapadni kvarnerski otoci, s time da je 1933. godine jurisdikcijski bila podređena izravnoj vlasti Sv. Stolice. Usp. VELČIĆ – RADIĆ 1999, 7-8.; STRČIĆ 2001, 109-111.

Budući da je u judeo–kršćanskoj tradiciji osuda svake nepravde i nasilja jedno od bitnih načela, logično je da je biskup Srebrnić, kao neosporni moralni autoritet, nadahnut vrednotama i ljudskosti, prvi digao svoj glas protiv svakog oblika nasilja koji je talijanski okupator provodio već od sredine ljeta 1941. godine na spomenutom prostoru. To najbolje potvrđuje biskupovo pismo 17. srpnja 1941. državnom tajniku Sv. Stolice, kardinalu Luigiju Maglioneu. U pismu se, uz ostalo, navodi: „Neposredno nakon okupacije ovih područja u mjesecu travnju 1941. talijanske vlasti počele su s internacijom svih onih osoba koje su im bile prijavljene kao sumnjive i pogibeljne. Sve se to čini bez optužnice, preslušavanja i sudskog postupka. Na taj način bilo je zatvoreno i deportirano stotine osoba. Muškarci su stali bježati u šume, da bi izbjegli zatvore.“²⁴

Kada su se na otoku Krku doznali prvi šokantni glasovi o tome što se događalo u koncentracijskom logoru Kampor, biskup je u crkvama priredio javne molitve za spašavanje nesretnih zatočenika, zbog čega je došao u vrlo oštar sukob sa zloglasnim prefektom T. Testom. O tome, uz ostalo, svjedoči sâm ordinarij koji je nakon rata izjavio: „Protiv nasilja sa strane tal. organa, a osobito questora i karabinjera, koji se provodi protiv onih koji su bili osumnjičeni za partizanstvo i radi toga vođeni u tamnice i internaciju u Italiji, vrlo često poduzimao sam shodno tome određene mjere kako bi se mogli vratiti kući. Radi toga izgubio sam kod questora (Vincenzo Genovese, op. I. K.) i kod prefekta u Rijeci sve povjerenje tako da mi je prefekt Testa (16. siječnja 1943., op. I. K.) u prisustvu drugih osoba skresao u lice: ‘Voi siete il piu grande ribelle di tutta isola di Veglia’ (u slobodnom prijevodu: Vi ste najveći odmetnik na cijelom otoku Krku).“²⁵

Svoje zauzimanje za pomoć zatočenicima u talijanskim zatvorima i konclogorima biskup je iskazivao u raznim prilikama i u brojnim susretima s predstavnicima okupatorske vlasti, što je ubrzo rezultiralo oštrim ordinarijevim sučeljavanjima s nositeljima talijanskog aneksionističkog režima, zbog čega s njima nikad nije bio u dobrim odnosima. Tijekom druge polovice 1942. godine biskup Srebrnić nastoji službenim i

---

24 *Stepinac* 1980, sv. 2, 444.

25 HDA, Zapisnik saslušanja u OZNA-i Hrvatskog primorja u Sušaku 9. lipnja 1945., 1561/RSUP SRH, šifra: 001.44, Srebrnić Josip, str. 1.

Krčki biskup dr. Josip Srebrnić

osobnim intervencijama i molbama olakšati položaj skupine krčkih i rap-skih svećenika te franjevačkih redovnika koji su bili deportirani u stroge zatvore i koncentracijske logore.²⁶ Biskupova skrb za oslobođenje uhićenih i deportiranih nije izostajala ni kada su bili u pitanju građani, članovi i simpatizeri NOP-a koji su bili lišeni slobode.²⁷ Kada se Ciro Verdiani, generalni policijski inspektor talijanskog Ministarstva unutarnjih poslova sa sjedištem u Zagrebu, zainteresirao za sudbinu devetorice krčkih svećenika u konclogorima s prijedlogom da ih se oslobodi, dobio je od nadležnih policijskih vlasti u gradu Krku odgovor da su oni „isti kao i biskup“, tj. da su „strastveni antitalijani i uvjereni hrvatski iredentisti“.²⁸

.....
26 KOVAČIĆ 2005, 108-115.

27 KOVAČIĆ 2005, 250-256.

28 DAR, Fond Kotarskog NOO-a Krk, kut. 1

Nakon što je u ljeto 1942. državni teror fašističke Italije u anektiranim krajevima Kvarnerskog primorja i Gorskog kotara počeo dobivati masovne razmjere, s prijetnjom da samo s primorskog prostora bude internirano tisuće obitelji,²⁹ biskup Srebrnić uputio je državnom tajniku Sv. Stolice predstavku sa „sadržajem o teroru talijanske vojske na području Rijeke“. O toj predstavi je franjevac Dominik Mandić izvijestio iz Rima 28. kolovoza 1942. godine Mihu Kreka, predsjednika Slovenske ljudske stranke i potpredsjednika kraljevske jugoslavenske izbjegličke vlade u Londonu, pa se tako doznalo i za stravične mjere odmazde Mussolinijevih crnokošuljaša na području Ilirske Bistrice i Kastva u proljeće 1942. godine.³⁰

Budući da se koncentracijski logor Kampor na otoku Rabu, rekotamo, nalazio na području Krčke biskupije, logično je bilo da je o položaju njegovih zatočenika ponajviše skrbio biskup Srebrnić. Povezano s tim valja podsjetiti i na jedan veoma važan detalj: kao Slovenac jamačno je želio pomoći svojim sunarodnjacima koji su činili $\frac{2}{3}$ zatočenika u logoru, ali isto tako i hrvatskim internircima. U tom njegovom hvalevrijednom nastojanju veliku mu je pomoć pružao tadašnji rapski provikar dr. Antun Mrakovčić Andračić, rodom iz Punta na otoku Krku, koji je istodobno surađivao s ljubljanskim biskupom dr. Gregorijem Rožmanom.³¹

5.

Iako je između biskupa Srebrnića i predstavnika talijanske vojne i upravne vlasti postojao obostrani animozitet, ordinarij je ipak uspio dobiti suglasnost da posjeti logor u Kamporu. To mu je uspjelo 11. rujna 1942. s opaskom da mu je to bio prvi i ujedno posljednji posjet logoru jer mu to više nije bilo dozvoljeno „da ne iznosi vanka talijansku mizeriju“,

---

29 DAR, Fond riječke prefektуре, kut. 2214.

30 STRČIĆ 2001, 128-129.

31 Rožmana su vojne jugoslavenske vlasti 1946. osudile na 18 godina strogog zatvora u odsutnosti jer se tada nalazio u SAD-u, gdje je 1959. i umro. Vrhovni sud Slovenije poništio je navedenu presudu jer je procijenio da je u biskupovu slučaju došlo do bitne povrede kaznenog postupka. Naime, kao civilu sudio mu je Vojni sud i još k tome u odsutnosti. Usp. Poništene presude slovenskom Stepincu, *Novi list*, 13. listopada 2007.

kako to piše kroničar samostana sv. Eufemije na Rabu fra Odoriko Badurina.³² U svojoj zabilježci za navedeni dan Badurina piše da je biskup nakon dolaska na Rab dao kupiti izvjesne količine voća i podijeliti internircima, ali nije poznato o kojoj je količini riječ. O biskupovu posjetu logoru sačuvana su i sjećanja nekih slovenskih interniraca koja govore o tome da pojedinci njome nisu bili zadovoljni, a napose neke žene koje su očekivale da će im donijeti hrane i odjeće. U nekim se zapisima navodi da je biskup svojim dolaskom ljude mnogo uznemirio jer nisu bili zadovoljni samo riječima utjehe i nade da će se njihova situacija poboljšati. Stoga su se među zatočenicima još dugo poslije biskupova posjeta mogle čuti riječi kritike što tada nije javno osudio fašističko nasilje nego se, navodno, sastajao s članovima logorske uprave u rapskim hotelima.³³

Teško je o tome donositi prosudbe s obzirom na to da nisu poznate važne činjenice koje bi možda bolje osvijetlile Srebrničev posjet i okolnosti u kojima je došlo do njegova susreta s nekim članovima logorske uprave. Zbog toga se neke stvari mogu samo pretpostavljati jer nam nije poznata prava pozadina nekih događanja, ako su ona uopće i točna. S druge pak strane, nezadovoljstvo i razočaranje interniraca je razumljivo, ali se, ni uz to, ne mogu prihvatiti neke neutemeljene riječi kritike na račun biskupa. Naime, kada je riječ o ovom posjetu, biskupova skrb za poboljšanje položaja interniraca nije završila samo na tom činu. Zatočenicima, ali i drugima tada nije bilo poznato što je sve Srebrnić poduzimao, iako stoji činjenica da se njihov položaj ovim posjetom tada nije poboljšao. Međutim, stoji i činjenica da je biskup J. Srebrnić krajem 1942. i početkom 1943. godine poduzimao sve što je mogao kako bi do toga poboljšanja što prije došlo. Tako je, primjerice, u to vrijeme iznosio „poznate i neoborive činjenice“ najodgovornijim okupatorovim dužnosnicima u vezi položaja zatočenika i zauzimao se za žurno poboljšanje situacije u logoru. To potvrđuje, uz ostalo, i jedno biskupovo pismo novom prefektu Kvarnerske pokrajine Agostinu Podesti 1. rujna 1943. godine, iz kojeg je razvidno da je biskup „vlastitim očima vidio neopisivu bijedu u kojoj je živjelo više tisuća interniraca (žene, starci, djeca)“

32 BADURINA, *Kronika*, sv. 5.

33 Među nezadovoljnicima biskupovim posjetom bio je i zatečeni svećenik – Filip Marješič. Usp. JEZERNIK 1997, 309.

i da je o tome krajem 1942. pismenim prosvjedima izvijestio Vojno zapovjedništvo u Rijeci (Fiume), redovnog vojnog nadbiskupa u Rimu, Apostolskog nuncija pri talijanskoj vladi, državno tajništvo Sv. Stolice,³⁴ pa čak i samog Mussolinija, predsjednika talijanske vlade i fašističkog ducea.³⁵

Pružajući zatočenicima kamporskog logora „riječi duhovne utjehe“, uz obećanje da će se „zauzimati u njihovu korist kod nadležnih vlasti“, biskup Srebrnić je krajem listopada 1942. godine posjetio i zapovjedništvo Superslode u Sušaku³⁶ te razgovarao s njezinim zapovjednikom, generalom M. Roattom. Biskup ga je upoznao s činjenicom da internirci u Kamporu žive pod „šatorima izloženi hladnoći, jesenjim i zimskim kišama, u vlazi i uvjetima koji su prouzročili smrt više stotina ljudi“. ³⁷ Povezano s ranije postignutim dogovorom od 15. rujna 1942. godine da svakih šest do osam tjedana može opet posjetiti logor, Srebrnić je zatražio od Roatte da mu se to omogući 29. studenoga. Iako je o tome dobio generalov pismeni pristanak, dva dana nakon razgovora u Sušaku biskupa je pomoćnik vojne posade u Krku obavijestio da „za sada posjeta nije dozvoljena“. ³⁸ Ordinarij se zbog toga nije pokolebao pa je u skladu sa svojim obećanjima, što ih je dao internircima 11. rujna, krajem prosinca ponovno posjetio generala Roattu, ali nije uspio u svojoj humanitarnoj misiji. O tome razgovoru svjedoči i kroničar O. Badurina, koji je 31. prosinca 1942. godine zapisao: „Krčki biskup pred neko vrijeme održao borbu pred komandantom II. armije glede logoraša. Dok ovamo muče ljude, to on podlo daje biskupu 25.000 lira za siromašne u biskupiji. Biskup to najviše šalje da se kupi logorašima bilo što za jelo.“ ³⁹

---

34 DAR, Fond riječke kvesture, JU-39, dosje N. Matejchich, A-8.

35 KRALJ 1988, 433.

36 Zapovjedništvo 2. armije u Sušaku preimenovano je 9. svibnja 1942. u Više zapovjedništvo oružanih snaga Slovenija–Dalmacija (Comando Superiore Forze Armata Slovenia–Dalmazia) i koristilo skraćenicu: Supersloda. Nakon godinu dana (1. travnja 1943.) to je ime ukinuto te se opet koristi raniji naziv.

37 DAR, Fond riječke kvesture, JU-39, dosje N. Matejchich, A-8.

38 DAR, Fond riječke kvesture, JU-39, dosje N. Matejchich, A-8.

39 ANTIĆ 1971, 340.

6.

Ta novčana pomoć i pitanje njezina korištenja još su više zaoštrili odnose između Srebrnićevih duhovnika, ne samo na otoku Krku nego i na susjednom Rabu, s najvišim dužnosnicima vojnih i policijskih vlasti. Tako je, primjerice, protiv župnika Grgura Fugošića iz Omišlja poduzeta prava hajka zbog njegove javne izjave o stradanjima interniraca u logoru Kampor. O tome je 5. siječnja 1943. prefekta T. Testu najprije izvijestio zapovjednik XII. karabinjerskog bataljuna, potpukovnik Luigi Brucchiatti. On piše da je župnik Fugošić 3. siječnja na svečanoj misi govorio narodu „na hrvatskom jeziku“ o mučnom položaju i teškim životnim prilikama interniraca u kamporskom logoru. Brucchiatti naglašava kako je župnik priopćio vjernicima da je biskup Srebrnić razgovarao s jednim „talijanskim zapovjednikom visokog položaja i da je uspio dobiti 25.000 lira u korist nesretnika koji umiru od gladi“.⁴⁰ U pismu se dalje navodi da dotični župnik ima cilj „uzvisiti blagotvorno djelovanje biskupa i klera“, čime je ganuo svoje vjernike u Omišlju, što je pridonijelo da se u hrvatskom pučanstvu „pojača mržnja protiv talijanskih institucija“.⁴¹

Tri dana kasnije i povjerenik Javne sigurnosti u Krku, dr. Generoso Bozzini, također je izvijestio kvesturu u Rijeci o istupu župnika Fugošića. Naglasivši kako je on već otprije poznat po „otporu prema našem djelovanju i našim zamislima“. Stoga je Bozzini predložio da ga se odmah uhiti i internira u neki od talijanskih logora.⁴² Župnik je doista bio lišen slobode i priveden u riječku kvesturu. O svom uhićenju u Omišlju Fugošić je 23. siječnja 1947. godine dao pismenu izjavu Okružnoj komisiji za utvrđivanje zločina okupatora u Hrvatskom primorju. U izjavi župnik navodi: „Dne 16. I. 43. u jutro oko 6 s. opkolili su mi karabinjeri kuću, a marešijalo karabinjera došao je u sobu, gdje sam ležao i rekao mi da sam uhapšen. Počeo sam se ispričavati da sam bolestan i neka pozove tal. liječnika, koji će se osvjedočiti u istinitost navoda. Liječnik je došao i rekao da me ne može vizitirati. Na to mi je marešijalo rekao: ili milom ili će te silom ustati. Nije bilo druge nego slušati. Na moju sreću na parobrodu

40 DAR, Fond riječke prefekture, kut. 2221.

41 DAR, Fond riječke prefekture, kut. 2221.

42 DAR, Fond riječke kvesture, fasc. Gregorio Fugosich, br. 272, A-8.

našao se Preuzvišeni biskup Srebrnić i talijanski svećenik Baricelli iz V. Lošinja. Preuzvišeni biskup išao je odmah prefektu, a ja sam bio odveden na kvesturu. Tu sam čekao 3 sata. Nešto prije podne me komesar kvesture pozvao i rekao mi da sam jedne nedjelje u mjesecu januaru propovijedao u crkvi kako slabo tretiraju talijanske vlasti internirce na Rabu i time oklevetao talijansku vlast. Rekao mi je da imaju sedam svjedoka protiv mene (...). Radi slabog zdravlja, po nalogu prefekta, pušten sam kući pod uvjetom da u nedjelju javno u crkvi opovrgnem ono što sam kazao za Rab.“⁴³

Prema izvještaju potpukovnika Brucchiattija od 12. siječnja 1943. godine, župnik je učinio kako mu je bilo naloženo u riječkoj kvesturi. Potpukovnik piše da je župnik Fugošić rekao: „Tijekom moje propovijedi od 3. siječnja, nekoliko osoba krivo je protumačilo moje riječi: 25.000 lira, što ih je viši zapovjednik talijanske vojske odobrio biskupu, ustupljeno je najbjeđnijim obiteljima otoka, a ne za internirce na Rabu kako je netko shvatio.“⁴⁴

Fugošićevo uhićenje potaknulo je biskupa Srebrnića da novim intervencijama i molbama ponovno kod okupatorskih vlasti pokuša riješiti neka važna pitanja za djelatnost Katoličke crkve i svećenika na području Krčke biskupije. Tako je u dva dana, 8. i 9. siječnja 1943., uputio prefektu T. Testi tri dopisa, od kojih je treći bio osobito važan. Njime biskup podsjeća prefekta na njihov razgovor u Rijeci 22. prosinca 1942. o prilikama u Biskupiji. U pismu ordinarij ističe iznimno zanimljivu činjenicu: da je njegova Biskupija jedina u kojoj vlada mir i nema krvavih sukoba, a uz to su i prehrambene prilike zadovoljavajuće. Biskup napose podvlači da je na prostoru Biskupije religijska kultura „veoma razvijena i od I. svjetskog rata donosi svoje plodove“. Upravo zbog takve situacije, piše biskup, cijela je „biskupija bolno pogođena što se baš ovdje vodi snažna presekucija svećenika“.⁴⁵

U svibnju 1943. godine biskup J. Srebrnić prvi je put primljen kod A. Podeste, novog prefekta Kvarnerske pokrajine. Rapski kroničar o

---

43 DAR, Fond riječke prefekture, kut. 2214.

44 Zanimljivo je da se takav navod potpukovnika Brucchiattija ne podudara s izjavom koju je župnik Fugošić pismeno dao u Sušaku 23. siječnja 1947. navedenoj Komisiji u kojoj stoji: „Nalogu nisam udovoljio, jer sam govorio istinu.“ Usp. DAR, Fond riječke prefekture, kut. 2214.

45 DAR, Fond riječke kvesture, fasc. Fabianich Nicolo di Pietro, br. 174, A-8.

tome iznosi 23. svibnja: „Pred malo dana bio je krčki biskup kod prefekta u Rijeci radi poboljšanja položaja logoraša.“ Badurina navodi da je prefekt bio u razgovoru vrlo grub i osoran pa je u jednom trenutku zaprijetio biskupu: „Mi smo spremni radi jednog incidenta na Rabu sve otočane deportirati u Italiju.“⁴⁶

Još prije Fugošićeva uhićenja također je došlo do sličnog incidenta između župnika Bože Matejčića iz Bašćanske Drage i tamošnje učiteljice Gemme Bernardi, upućene u ovo mjesto još 1941. godine. Ona je župnika prijavila zato što je pred svojim vjernicima u njezinoj prisutnosti izjavio da se s „internircima rapskog logora postupa nehumano“ i da su talijanske vlasti učinile veoma malo u njihovu korist, iako se „Sveti Otac za njih zauzeo kod talijanske vlade“.⁴⁷ U svojoj prijavi učiteljica je također navela da je župnik Matejčić rekao kako je krčki biskup Srebrnić zamolio pristanak za posjet logorašima, ali mu to nije dopušteno. O tom incidentu izvijestio je i kapetan Emidio Vecchioni, zapovjednik karabinjera u gradu Krku. On izvještuje da je Matejčić izjavio: „S internircima u logoru na Rabu se ne postupa dobro jer su smješteni u vlažnim šatorima te su zbog toga mnogi oboljeli. Biskup se zauzeo kod Svetog Oca da talijanska vlada poboljša njihov tretman. Postigao je poboljšanje, no nije dobio dozvolu da ih posjeti.“ Za plovana se kaže da je u stanju „vršiti opreznu i opasnu propagandu na našu štetu“.⁴⁸

Da bi kompromitirao župnika Matejčića, kapetan je u nastavku svoga izvješća priopćio: „I moralno Matejčić nije primjer čestitosti: vrlo je površan u vjerskim dužnostima i zanemaruje duhovno dobro naroda, kako to nalaže povjerena mu dužnost. Njegovo općenito nejasno ponašanje više pokazuje da je vlč. Matejčić nepoželjan element te zbog toga ovo zapovjedništvo, s obzirom na vrlo osjetljivo razdoblje u tijeku, predlaže njegovo udaljavanje s otoka.“⁴⁹ Biskup Srebrnić odmah je uzeo u zaštitu svoga duhovnika te pisao prefektu Testi da je pozvao župnika na razgovor i zatražio da mu iznese konkretne činjenice iz kojih bi proizlazio Matejčićev nemar u ispunjavanju vjerske dužnosti. Budući da je Ma-

46 ANTIĆ 1971, 340.

47 DAR, Fond riječke kvesture, JU-39, dosje N. Matejchich, A-8.

48 DAR, Fond riječke kvesture, JU-39, dosje N. Matejchich, A-8.

49 DAR, Fond riječke kvesture, JU-39, dosje N. Matejchich, A-8.

tejčić izjavio biskupu da ga je učiteljica prijavila iz osвете da mu napakosti,⁵⁰ ordinarij je izvijestio prefekta da je spreman poduzeti stroge mjere protiv župnika ako se smatra da je „učiteljičina prijava vjerodostojnija od riječi velečasnoga“. Osim toga, biskup je naglasio prefektu da „Matejčić tobože ne vlada talijanskim jezikom dovoljno dobro da bi točno izrazio svoje misli“.⁵¹

7.

Osim biskupa dr. J. Srebrnića te župnika G. Fugošića i B. Matejčića, koji su na razne načine nastojali pridonijeti općem poboljšanju položaja kamporskih zatočenika konfesionalnim djelovanjem, valja istaknuti i vrlo važnu ulogu tadašnjeg provikara na otoku Rabu dr. Antuna Mrakovčića Andračića. Naime, on je veoma zaslužan za organizirano prikupljanje i upućivanje paketa s hranom i odjećom u logor, o čemu se zdušno angažirao među rapskim i paškim ženama, ali u tome je nailazio na ozbiljne zapreke kod logorske okupatorske vlasti. U vezi s tim Mrakovčić je surađivao i s ljubljanskim biskupom G. Rožmanom, što potvrđuje i pismo koje je uputio 5. prosinca 1942. godine na adresu Biskupijskog (Škofijskog) ordinarijata – dobrodelnoj pisarni u Ljubljani. U njemu Mrakovčić potvrđuje da je primio dopis biskupa Rožmana o tome kako su na Rab upućeni paketi s „rabljenom robom i hranom“. Mrakovčić javlja da pakete nije primio zbog čega je „otezao s odgovorom u nadi da će paketi stići“ i da će biskupu Rožmanu moći „štogod dobro javiti“, ali je čekanje bilo uzaludno zbog čega biskupa izvješćuje „radi ravnanja“.⁵²

U nastavku pisma Mrakovčić piše da je pokušao doznati u upravi logora adrese nekih interniraca koji nisu imali kontakte sa svojim kod kuće zbog čega im je bila prijeko potrebna pomoć. Povezano s tim on piše: „Vaš dopis u prijepisu i prijevodu poslao sam komandi logora s

---

50 Ovaj je navod točan jer je župnik Matejčić bio jedan od poznatih pristaša i suradnika NOP-a na otoku Krku iz redova krčkih svećenika.

51 Biskup je prešutio istinu da je župnik Matejčić odlično poznao talijanski jezik. Usp. DAR, Fond riječke kvesture, JU-39, dosje N. Matejchich, A-8.

52 ANZLJ, kut. 1082b, fasc. VIII/1-19.

molbom da mi dadu upute što smijem činiti i kako. Do sada još nema odgovora i moram čekati. Čim primim odgovor, javit ću Vam i to, da budete i Vi prema tome mogli raditi, kako bi se bijeda umanjila.“⁵³ Izvješćujući o situaciji u samom logoru Mrakovčić javlja biskupu Rožmanu da su „gotovo sve žene i djeca“ premješteni u neki drugi logor u Goričkoj zbog čega u Kampor treba slati „muška odijela i jestvine“ za one koji su ostali u logoru. Također kaže da je pripravan učiniti sve za nevoljnike pa stoga predlaže biskupu da putem Crvenog križa pokuša doznati adrese interniraca koji ne primaju pakete. Provikar također predlaže biskupu Rožmanu da na otok Rab dođe netko „s legitimacijom Crvenog križa i podijeli pakete onima koje bi vidio u većoj potrebi“. Naglašava da će takva osoba „proviđenom legitimacijom Crvenog križa“ uspjeti mnogo bolje i lakše nego „mi koji te legitimacije nemamo“.⁵⁴ No iz raspoloživih vrela vidljivo je da je uz sve teškoće bilo i određenih rezultata pa je tako Mrakovčiću pošlo za rukom ući u logor posljednjih dana prosinca 1942. i predati internircima pet paketa što ih je primio iz Ljubljane još 14. studenoga. Paketi su ležali u skladištu poštanskog ureda te su mu bili predani tek krajem godine.⁵⁵

Osim s biskupom Rožmanom, rapski provikar Mrakovčić bio je u tijesnoj vezi i s biskupom Srebrničem prema čijim je uputama i djelovao na otoku Rabu u korist logorskih zatočenika. O tome, uz ostalo, govori i njegovo pismo biskupu 5. siječnja 1943. u vezi s golemim problemom dostave paketa s rapske pošte internircima u logor. Mrakovčić piše: „Na rapskoj pošti leže stotine paketa upućenih internircima bez nade da će stići do odredišta. Istovremeno ima i mnogo novčanih čekova koji se ne isplaćuju, a sve zbog nedostatka osoblja. Hrana u paketima se kvari, a govori se i o krađi dok nesretnici čekaju na pomoć kao ozebli na sunce. Uprava pošte ili neće, ili ne može, ili ne smije potražiti pomoć od dodatnog osoblja, kako bi se sve riješilo brže i na vrijeme. Meni su 14. studenoga poslali iz Ljubljane pet paketa, koje su isporučili tek zadnjih dana stare godine. Zbog toga Vas molim, u ime onih kojima je potrebna velika pomoć, da se raspitate kod čelnika u Rijeci o mogućem slanju određenog

53 ANZLJ, kut. 1082b, fasc. VIII/1-19.

54 ANZLJ, kut. 1082b, fasc. VIII/1-19.

55 DAR, Fond riječke kvesture, JU-39, dosje A. Mrakovchich, A-8.

broja vojnika u pripomoć ili o iznalaženju drugog korisnog rješenja. Ovih se dana govori da će svi internirci preseliti pod krov u izgrađenim barakama i u gradske hotele, a ostatak će uputiti drugdje. Ma kud god otišli, bit će im bolje u odnosu na ovdašnji smještaj. Rab će zasigurno ostati u tužnom sjećanju svima onima koji odavde izvuku živu glavu.“⁵⁶

8.

Budući da su od svih talijanskih koncentracijskih logora, u kojima su bili zatočeni hrvatski i slovenski internirci, najteže prilike bile u kamporskom logoru na otoku Rabu, 20. studenoga 1942. godine biskupi J. Srebrnić i G. Rožman posjetili su u Vatikanu i samog papu Pija XII. te ga izvijestili o stradanjima interniraca u tom logoru. Oni su se požalili Papi da internirci u logorima iznimno mnogo trpe zbog nepodnošljivih uvjeta života. Biskupi su stoga tražili trenutačno poboljšanje situacije u „rapskim logorima“ (tako doslovno piše u dokumentu, op. I. K.) prije nego što postanu „logori smrti i uništenja“.⁵⁷ O predstavnici dvojice prelata Sv. Stolica izvijestila je talijansku vladu koja ju je uručila generalu M. Roatti. Povezano s tim pokrenuta je istraga koju je vodio general Giuseppe Gianni te je zbog toga boravio na otoku Rabu 26. i 27. studenoga. Nakon što je Gianni prikupio i dostavio određene podatke, general Roatta podnio je izvješće Vrhovnom zapovjedništvu u kome je nastojao umanjiti odgovornost vojnih vlasti za pritužbe biskupa Srebrnića i Rožmana. Naime, Roatta je ustvrdio da ukupan broj interniranih Hrvata i Slovenaca u svim talijanskim logorima nije 30.000 nego 17.000 i da vijesti do kojih je došla Sv. Stolica „najvjerojatnije potječu od lokalnih crkvenih vlasti, često vrlo neprijateljski raspoloženih prema Italiji (posebno krčki biskup)“.⁵⁸ U svom izvješću Roatta je posebno naglasio „kako bi bilo mnogo bolje da navedene crkvene vlasti, umjesto da mračnim bojama oslikavaju uvjete u koncentracijskim logorima, nagovaraju vjernike da

---

56 Pismo je bilo upućeno preporučenom poštom, s time što je prije toga „provjereno kroz neuočljivu cenzuru“. Usp. DAR, Fond riječke kvesture, JU-39, dosje A. Mrakovchich, A-8.

57 CAPOGRECO 2006, 163.

58 CAPOGRECO 2006, 163., bilj. 84.

se ne pridružuju partizanima, zakletim neprijateljima slobode i religije. Pomogli bi time da koncentracijski logori, o kojima se sada brinu, postanu suvišni ili da ih barem bude manje“.⁵⁹

Raspoloživo arhivsko gradivo potvrđuje da su predstavnici Sv. Stolice već do kraja jeseni 1942. bili relativno dobro informirani o velikom pomoru zatočenih interniraca u kamporskom logoru te da neki dokumenti potvrđuju kako su najistaknutiji autoriteti Katoličke crkve stalno vršili pritisak na talijanske vojne vlasti da se stanje zatočenika poboljša. Budući da su nastupom hladnih jesenskih dana uvjeti života u improviziranim vojničkim šatorima postajali sve pogibelniji, nakon jednog liječničkog komisijskog pregleda logora 22. studenoga, u kojem je dotad već umrlo 289 interniraca,⁶⁰ nadležne su vlasti odlučile izmjestiti najugroženije zatočenike u druge logore na Apeninskom poluotoku. Zahvaljujući pritisku Sv. Stolice, koji su u Vatikanu uvelike poticali upravo „hrvatske katoličke osobe vrijedne poštovanja“, kako to kaže papinski nuncij Francesco Duca Borgongini u Rimu,⁶¹ od 30. studenoga do 28. prosinca 1942. u logor Gonars bilo je izmješteno 2412 interniraca, među kojima je bilo ponajviše žena, djece i staraca.⁶² Preseljenje nemoćnih nesretnika bio je spas u zadnji čas pa su nakon Gonarsa najugroženije žene s djecom dospjele u logor Monigo, a muškarci u Padovu, Renicci, Visco i druge. Na taj su način spašeni životi mnogih interniranih Hrvata i Slovenaca, u čemu je do izražaja došla odlučujuća uloga biskupa J. Srebrnića.⁶³

Nakon prvog posjeta papi Piju XII. u društvu biskupa Rožmana ordinarij Srebrnić nastavio je voditi brigu o položaju preostalih zatočenika u kamporskom logoru te nastojao da se za njih što više zauzme i Sv. Stolica. Tako je, primjerice, krčki ordinarij više puta pisao Državnom tajništvu Vatikana, i to kardinalu Luigiju Maglioneu. No ne samo da je to činio svojim izvješćima, nego je o stradanjima interniraca ponovno upoznao samog Papu prilikom nove audijencije 4. kolovoza 1943. godine. O tome svjedoči objavljena zabilješka msgr. Domenica Tardinija 11. kolo-

59 CAPOGRECO 2006, 163.

60 CAPOGRECO 2006, 157.

61 DAR, Fond riječke prefektore, kut. 2214

62 CAPOGRECO 2006, 158.

63 VELČIĆ 2008, 18.

voza, koji je nazočio toj audijenciji. Iz bilješke doznajemo da je Sv. Stolica već ranije poduzimala konkretne mjere zbog logora na otoku Rabu i da je preporučivala talijanskoj vladi „blagost u Dalmaciji i Hrvatskoj okupiranim od strane talijanskih trupa“. Tardini priopćava da se Sv. Stolica također zauzimala za civilne zarobljenike, progonjene svećenike i internirce.⁶⁴

Tardini bilježi da je biskup Srebrnić dan prije audijencije razgovarao o situaciji u svojoj biskupiji. On je tada, uz ostalo, rekao: „Prva (točka) odnosi se na naše zatvorenike, raspršene po mnogim sabirnim logorima, od Pisticcija (prov. Matera) do Visca, Gonarsa, Travisa itd. u Furlaniji. Čitav svijet zna kojim su patnjama bili i jesu sada izloženi. Na Rabu, na području moje biskupije, gdje je na početku mjeseca srpnja 1942. otvoren sabirni logor u najbjednijim uvjetima koji se mogu zamisliti, umrlo je do mjeseca travnja ove godine, na temelju postojećih zapisnika, više od 1200 zatvorenika; međutim živi očevici koji su sudjelovali u pokapanju mrtvih, odlučno tvrde da broj mrtvih za navedeno razdoblje iznosi barem 3500 ili vjerojatnije 4500 i više.“⁶⁵

Kada je riječ o tome što su predstavnici Sv. Stolice poduzimali i postigli u vezi s poboljšanjem položaja zatočenika kamporskog logora krajem 1942. i početkom 1943. godine, valja reći da se o tome mogu naći važni podaci u Zborniku dokumenata iz vatikanskog arhiva,⁶⁶ koji potvrđuju da su poduzimane razne intervencije te da su neke dale konkretne rezultate. Prvi objavljeni dokument u tom zborniku u kojem se, uz ostalo, spominje logor Kampor na otoku Rabu i stradanje njegovih zatočenika, svakako je izvješće papinskog nuncija F. Duca Borgonginija što ga je 26. listopada 1942. uputio kardinalu L. Maglioneu, državnom tajniku Sv. Stolice. U kontekstu tog izvješća spominje se da mu je poznata situacija na Rabu „gdje se nalazi logor za 20.000 osoba, ali da ne zna je li potrebna njegova posjeta ovom logoru, pogotovo stoga što se nalazi izvan teritorija Apostolske nuncijature“. No i pored toga nuncij ističe da je spreman poći na Rab, ako to kardinal L. Maglione želi.⁶⁷

---

64 *Le Saint Siegè* 1975, 261.

65 *Le Saint Siegè* 1975, 425.

66 *Le Saint Siegè* 1975, 261.

67 *Le Saint Siegè* 1975, 698-699.

O situaciji u logoru Kampor nuncij F. Duca Borgongini razgovarao je 11. veljače 1943. i s Giuseppeom Bastianinijem, podsekretarom u talijanskom Ministarstvu vanjskih poslova te je o tome izvijestio kardinala Maglionea. U svom izvješću nuncij iznosi da je upoznao Bastianinija s tužbom svećenika, a prije svega o „stanju u koncentracijskim logorima za Slovence i Hrvate“. Tijekom razgovora nuncij mu je priopćio svoj mogućí posjet otoku Rabu u ožujku, do kojeg ipak nije došlo ni tada ni poslije. Na završetku izvješća nuncij obavještava kardinala da je „Bastianini izgledao prilično potreseno zbog mojih opisa, a još ga se više dojmilo kada sam dodao da mi je Sveti Otac stavio na raspolaganje 300.000 lira za Slovence i Hrvate u raznim koncentracijskim logorima i zatvorima“.⁶⁸

Za sudbinu kamporskih interniraca nerijetko se zauzimao i Gaetano Cicognani, apostolski legat u Washingtonu, koji je o tome stalno kontaktirao s vatikanskim državnim tajnikom. Na osnovi jednog njegovog pismenog upita kardinal L. Maglione mu je 24. ožujka 1943. odgovorio i priopćio da Sv. Stolica „neprestano vodi brigu u korist slovenskih i hrvatskih civilnih interniraca u talijanskim logorima“ te da se posebice zalaže za „poboljšanje teških uvjeta osoba zatočenih u logoru na Rabu“. Kardinal poglavito naglašava da su zbog „te brige Sv. Stolice iz logora udaljena u bolja odredišta (...) sva djeca te veći dio žena i staraca“. Povezano s tim kardinal piše da se „trenutno na Rabu nalazi 2000 interniraca od 15.000, koliko ih je bilo na početku“.⁶⁹ Maglione ističe da je Sv. Stolica imala „poseban obzir glede pomoći internircima u Gonarsu i na Rabu zbog njihove hitne potrebe“.⁷⁰ Na kraju izvješća kardinal Maglione navodi da je apostolski nuncij u Rimu F. Duca Borgongini u veljači 1943. posjetio sve logore hrvatskih i slovenskih zatočenika osim Kampora na Rabu koji je „zbog položaja prilično nepristupačan uslijed ratnih stanja“.⁷¹

Zahvaljujući tim posjetima, piše dalje kardinal, Borgongini se posebice uvjerio o potrebama tih logora te na temelju toga postupao kod nadležnih vlasti preporučujući rješenje pojedinih slučajeva koji su mu

68 *Le Saint Siegè* 1973, 284.

69 *Le Saint Siegè* 1975, 261.

70 *Le Saint Siegè* 1975, 261.

71 *Le Saint Siegè* 1975, 261.

bili povjereni.⁷² Maglione nadalje izvješćuje da je nuncij Borgongini u pojedinim logorima susreo priličan broj skupina interniraca koji su došli s otoka Raba. Nakon što je od njih dobio potrebne informacije, nuncij se založio za one internirce koji su i dalje ostali na otoku Rabu. Povezano s tim on je zamijetio, ističe dalje kardinal Maglione, da je kod „nadležnih vlasti zapazio postojanje dobre volje za rješenje teškoća interniraca“.⁷³

Značajan podatak o pomoći internircima u logoru Kampor pruža i izvješće nuncija F. Duca Borgonginija što ga je uputio 25. svibnja također na adresu kardinala L. Maglionea. U njemu se navodi da se broj zatočenika u ovom logoru „trenutno kreće oko 4000“ i da je „povjerljivim putem“ upućeno pitanje talijanskom Vrhovnom vojnom zapovjedništvu bi li bilo kakvih teškoća u slučaju da međunarodni Crveni križ pošalje pomoć zatočenicima na Rabu. Borgongini javlja da mu je u vezi toga odgovoreno „da se općenito ne predviđaju nikakve prepreke ako će navedena pomoć pristizati izravno za humanitarne svrhe i ako neće biti sredstvo propagande protiv Italije“.⁷⁴ Nuncij je stoga predložio kardinalu da se u akciju uključi Apostolska nuncijatura u Bernu koja ima mogućnost surađivati s Međunarodnim Crvenim križem u Ženevi. Istodobno je i legat u SAD-u G. Cicognani također izvijestio kardinala Maglionea da Crveni križ SAD-a namjerava pomoći internircima na Rabu preko ureda Međunarodnog Crvenog križa u Ženevi.⁷⁵ No kada je Filippo Bernardi, nuncij u Bernu, izvijestio kardinala da navedeni ured ne može poslati pomoć „političkim internircima“, kako su talijanske vlasti tretirale kamporske zatočenike, Maglione mu je odgovorio da je zadužio nuncija u Rimu F. Duca Borgonginija da kod nadležnih vlasti poduzme korake da se „internirce na Rabu proglasi civilnim zatočenicima kako bi im se na taj način omogućilo upućivanje pomoći“.⁷⁶ Vrlo je vjerojatno da je Borgongini u tome uspio s obzirom na to da mu je kardinal Maglione zahvalio zbog njegova uspješnog karitativnog zauzimanja za internirce na otoku Rabu koji „možda više od ostalih pate zbog nedaća njihova tužnog položaja“.⁷⁷

---

72 *Le Saint Siegè* 1975, 261.

73 *Le Saint Siegè* 1975, 261.

74 *Le Saint Siegè* 1975, 313.

75 *Le Saint Siegè* 1975, 313.

76 *Le Saint Siegè* 1975, 345.

77 *Le Saint Siegè* 1975, 260.

9.

Znatnu brigu o položaju hrvatskih zatočenika u talijanskim koncentracijskim logorima vodio je i Nadbiskupski ordinarijat u Zagrebu. U tome je bio veoma angažiran dr. Stjepan Lacković, tajnik nadbiskupa dr. Alojzija Stepinca, po čijem je napatku Lacković imao zadaću početkom 1943. godine posjetiti logore Gonars, Treviso i Palmanovu. Prema nekim vrelima tu su akciju organizirali Ministarstvo vanjskih poslova NDH i Hrvatski Crveni križ, a realizirana je od 18. siječnja do 10. veljače. Glavni cilj Lackovićeve misije bio je da pomoću Državnog tajništva u Vatikanu i uz pomoć kardinala Batiste Montija ishodi kod talijanskih vojnih i civilnih vlasti „puštanje naših zatočenika svojim kućama“.⁷⁸ Lacković je najprije posjetio logor Gonars u kojem se, prema njegovu izvješću, nalazilo oko 4000 zatočenih Hrvata s anektiranog područja Kvarnerskog primorja i Gorskog kotara, među kojima i više stotina izmještenih iz logora Kampor na otoku Rabu, te oko 2000 Slovenaca. U vrijeme njegova dolaska u Gonars u logoru je bilo oko 1000 djece čija je situacija bila veoma teška. U svom izvješću od 11. veljače 1943. godine Lacković iznosi da među djecom vlada veliki „pomor zbog oskudne hrane, odjeće, lijekova i ogrjevnog drva“. Prema podacima što ih je dobio od logorskih vlasti, djeca su u veoma kritičnom stanju stigla, uglavnom, s otoka Raba te bila „jako ugrožena i deprimirana“. Naročito ih je pogađala okolnost što su slovenska djeca dobivala pomoć od Odbora za skrb slovenskih interniraca iz Ljubljane, koji se brinuo za zatočene Slovence, dok se „Hrvati smatraju napuštenim od svih“.⁷⁹ Kako bi barem donekle olakšao situaciju, Lacković je u logor Gonars donio odjevne predmete za stotine malodobne djece, nešto hrane, uglavnom pekmez i slatkiše, te podijelio 500 molitvenika i krunica.⁸⁰

Nakon kraćeg zadržavanja u Gonarsu Lacković je otputovao u Rim i posjetio državnog tajnika u Vatikanu kojem je uručio promemoriju nadbiskupa A. Stepinca i zatražio posredovanje Sv. Stolice u vezi s rješe-

78 HDA, Fond ZKRZ, Zb. 22343, kut. 67 (stara signatura).

79 HDA, Fond ZKRZ, Zb. 22343, kut. 67 (stara signatura).

80 HDA, Fond ZKRZ, Zb. 22343, kut. 67 (stara signatura).

njem teške situacije hrvatskih zatočenika u logoru Gonars, izmještenih ovamo iz logora Kampor na otoku Rabu. Lackovića je najprije primio kardinal L. Maglione s kojim je dogovorio audijenciju i kod pape Pija XII. Lacković piše da je Sveti Otac već znao za teške prilike Hrvata u logorima, napose u onom na otoku Rabu, te obećao svoju pomoć u cilju poboljšanja njihova položaja.⁸¹ Boraveći u Rimu, Lacković je posjetio i nuncija F. Duca Borgoninija, zatim predsjednika Talijanskog Crvenog križa i poznatog isusovca Pietra Tacchija Venturija. Za tog isusovca Lacković navodi da ima „dobre odnose s Mussolinijem“ i da je dao obećanje kako će „sve učiniti da se riješi pitanje hrvatske djece u logorima“.⁸² Lacković je u Rimu posjetio i Stjepu Perića, poslanika vlade NDH, s kojim je razgovarao o mogućnosti oslobođenja hrvatskih interniraca iz talijanskih koncentracijskih logora. Na povratku u Zagreb ponovno je posjetio logor Gonars te donio „nešto hrane i novčanu pomoć od 40.000 lira koju je dala Sv. Stolica“.⁸³

Nije poznato zašto tajnik nadbiskupa A. Stepinca nije u to vrijeme ili nekom drugom prilikom posjetio i logor Kampor na otoku Rabu o kojem je Nadbiskupski ordinarijat u Zagrebu jamačno imao određene informacije, kao što ih je imao i o drugim logorima. I danas je nejasno je li razlog tome bila loša i teška prometna povezanost s otokom Rabom, odnosno što je otok bio u zoni većih i manjih ratnih operacija, ili su u pitanju neki drugi razlozi o kojima se ništa pouzdano ne zna bez uvida u vjerodostojnu arhivsku i drugu građu, ako je sačuvana. To iznenađuje tim više što su, primjerice, talijanski logor u Bakru, koji se također nalazio na anektiranom području kao i otok Rab, posjećivali tadašnji predstavnici ustaških vlasti s područja Velike župe Modruš, odakle je podrijetlom bio najveći broj interniranih osoba u bakarski logor.⁸⁴

Posljednjih dana prosinca 1942. godine konzul NDH u Ljubljani Salih Baljić u svom izvješću Ministarstvu vanjskih poslova u Zagrebu piše da je doznao od biskupa G. Rožmana da među interniranom djecom u logoru na Rabu ima oko 90 posto malodobnih Hrvata. U izvješću se

---

81 HDA, Fond ZKRZ, Zb. 22343, kut. 67 (stara signatura).

82 HDA, Fond ZKRZ, Zb. 22343, kut. 67 (stara signatura).

83 HDA, Fond ZKRZ, Zb. 22343, kut. 67 (stara signatura).

84 MGR, fotosnimka dokumenta, film LII/77.

navodi da je $\frac{1}{3}$ djece i žena prebačena u logore Gonars i Treviso, da veoma oskudijevaju s hranom i odjećom, a napose s lijekovima te da je kotar Čabar ispražnjen od stanovništva pa zatočenima nema tko poslati pomoć. Konzul javlja da je biskup Rožman pokrenuo akciju za prikupljanje pomoći u novcu i odjeći za internirce, ali su mu talijanske vlasti zabranile tu djelatnost, zbog čega je ljubljanski Odbor za skrb interniranih slovenskih obitelji radio „takoreći ilegalno, a sva mu je aktivnost bila usredotočena u biskupskom ordinarijatu u Ljubljani“.⁸⁵ Povezano s problemom hrvatske djece u logoru Kampor na otoku Rabu Baljić je pisao 12. siječnja 1943. godine i ministru Mladenu Lorkoviću u Zagreb o potrebi „hitne pomoći ženama i djeci hrvatskih interniraca u talijanskim logorima“, o čemu je s Lorkovićem i usmeno razgovarao 9. prosinca 1942. godine.⁸⁶

10.

U srpnju 1943. godine uslijedili su žestoki napadi na biskupa dr. J. Srebrnića, i to ne samo najviših okupatorovih vojnih i policijskih dužnosnika na otoku Krku, nego i primorskih jugonacionalista – četnika. Povod za napad ovih potonjih bio je biskupov prosvjed nadležnim vlastima u Rimu posredstvom Sv. Stolice zbog zločina i nasilja u konclogoru Kampor, kao i zbog potpunog uništenja sela Podhum ponad Rijeke 12. srpnja 1942. i masovnog strijeljanja ljudi u tome mjestu.⁸⁷ Naime, prijepis biskupove prosvjedne note dobili su svi veleposlanici pri Vatikanu pa je na temelju toga londonski British Broadcasting Corporation (BBC) pohvalio ordinarijevu osudu zločina. Premda je Srebrnićeve nota o teškim ratnim zločinima na anektiranom području Kvarnerskog primorja i Gorskog kotara upućena sa znatnim zakašnjenjem, ona je imala velik odjek u svijetu. Povezano s tim Apostolska nuncijatura Kraljevine Italije u Rimu zatražila je od Ministarstva unutarnjih poslova da riječki prefekt

85 ANZLJ, Fond Taborišće Rab, kut. 1082b.

86 HDA, Fond ZKRZ, Zb. 13028, kut. 48 (stara signatura).

87 O ovome teškome ratnom zločinu talijanskih fašista, u kojem je strijeljano 108 muškaraca, a sve ostalo stanovništvo (269 žena, 412 djece i 208 staraca) deportirano u razne logore, vidi: KOVAČIĆ 2007, 93-117.

A. Podestà objasni vijesti koje stižu Sv. Stolici od „hrvatskih katolika s bivšeg jugoslavenskog teritorija anektiranog Italiji“.⁸⁸

Na taj napad krčkih jugonacionalista osvrnuo se i sam biskup Srebrnić nakon rata prilikom spomenutog privođenja tajne policije u Sušaku (9. lipnja 1945.) kada je, uz ostalo, rekao: „Početkom srpnja 1943. godine sastavio se i rasturao na veliko po otoku Krku, Rabu i Pagu opširan letak uperen protiv moje osobe kojim se dokazivalo i tvrdilo da sam na čelu partizana na otoku Krku. Tvrdilo se da su taj letak sastavili Talijani i četnici u Krku. Saznalo se također za određene osobe kod njegova sastavljanja, ali kako se ta stvar nije mogla točno provjeriti, dotičnih osoba ne mogu ovdje navesti.“⁸⁹

Prema jednom obavještajnom izvještaju NOP-a od 8. kolovoza 1943. godine, spomenuta je nota i intervencija Apostolske nuncijature dovela prefekta Podestu u vrlo nezgodnu situaciju jer je bio pozvan u Rim na referiranje. U izvještaju se navodi da je Podestà za osvetu dao „uhititi Srebrnića“, ali je na traženje Vatikana bio oslobođen i zadržan na položaju krčkog biskupa.⁹⁰ O ovom važnom događaju nismo našli drugih dostupnih pisanih tragova pa nije poznato koliko je dugo ordinarij bio u pritvoru. Sačuvano je samo pismo prefekta Podeste od 12. kolovoza 1943. koje sadrži njegov odgovor na podatke što ih je talijansko Ministarstvo unutarnjih poslova citiralo prema prosvjednoj noti „hrvatskih katolika vrijednih poštovanja“. Tako, primjerice, u vezi „čišćenja“ hrvatskog teritorija od talijanske vojske Podestà piše da „doista postoje neki kontingenti Srba – četnika u sklopu talijanskih oružanih snaga, ali nema dokaza o tome da bi to moglo imati neprilika za Hrvate pa stoga ni razloga za strah obalnog hrvatskog stanovništva“. Što se, pak, tiče „čišćenja“ hrvatskog teritorija, Podestà piše da bi o tome trebalo tražiti obavijesti kod talijanskog Ministarstva rata jer su te „operacije vršene od vojničkih okupatorskih vlasti“.⁹¹

Prosvjedna nota biskupa Srebrnića, koju je objavio BBC, izazvala je, rekosmo, reagiranje vodstva primorskih jugonacionalista – četnika

---

88 DAR, Fond riječke prefekture, kut. 2214.

89 HDA, 1561/RSUP SRH, šifra 001.44.

90 HDA, Fond OS-3/90 (stara signatura).

91 DAR, Fond riječke prefekture, kut. 2214.

koji su se oglasili svojevrsnim otvorenim pismom u obliku letka koji su potpisali „Jugoslaveni jadranskih otoka“. Oni su zamjerali biskupu niz stvari, a poglavito njegovo navodno podržavanje NOP-a. Tako se, uz ostalo, u letku iznosi da Srebrnić i svećenici „šute jer je biskup dobio garanciju od partizana da se njihov bijes na njega neće iskaliti“. Također su prigovorili što nikada neki svećenik Krčke biskupije nije u crkvi pozvao narod da se „okani ludog i uzaludnog pohoda u partizane, žrtvujući na taj način i život i imovinu za račun Komunističke internacionale“. Povezano s tim u letku se navodi: „Jer, ako oni u Londonu ne vide na glavama partizana petokraku zvijezdu, a na grobovima mjesto krsta, srp i čekić, to ste bar Vi koji ste ovdje mogli vidjeti, ali opet šutite.“ Na kraju letka ordinariju je poručeno da će mu „Bog i Majka Božja biti zahvalni samo ako ga (misli se na narod, op. I. K.) ne uvlači u ustaške, partizanske ili bilo koje prljave političke račune“. Svoje navode u letku autori su završili podrugljivom porukom: „Dosta, družo Josipe.“⁹²

11.

Za razliku od spomenutih predstavnika Katoličke crkve, koji su dosta iscrpno i vrlo pozitivno izvještavali o stanju zatočenika u Kamporu i tražili rješenje njihova pogibeljnog položaja, bilo je i onih „informatora“ koji su to činili u drugačijem tonu. Tako je, primjerice, mons. Ivo Bottacci, šef vojnih kapelana 2. armije, između 18. i 27. siječnja 1943. posjetio nekoliko logora na području Furlanije, kao i onaj na otoku Rabu, ali je o nalazima stanja napisao dosta idilična izvješća. Naime, on je tim logorima pripisivao čak „humanitarnu ulogu“ stalno ponavljajući kako „mnogi internirci u svojim kućama nisu imali slična ozračja i uvjete života“.⁹³

Povezano s ulogom i zadaćom vojnih kapelana u logorima, valja reći da je svakom od njih bio dodijeljen po jedan svećenik, i to na poticaj Sv. Stolice. Međutim, traženju crkvenih vlasti da se internircima dodijele kapelani koji su govorili materinim jezikom zatočenika talijanske vojne

92 Preslika letka u posjedu autora, a sačuvan je primjerak pisan rukom na hrvatskom i strojem na talijanskom jeziku.

93 CAPOGRECO 2006, 183-184.

vlasti su se suprotstavile. Tako je, primjerice, nuncij F. Duca Borgongini 26. listopada 1942. izvijestio kardinala L. Maglionea da talijanska vlada nema povjerenja u slavenske svećenike koji govore „jezikom interniraca, a tih je vrlo malo i nisu uvijek poželjni“.⁹⁴ Što se tiče kamporskog logora na otoku Rabu, može se reći da je u njemu službeno djelovalo nekoliko vojnih kapelana, i to u različito vrijeme. O tome piše i kroničar O. Badurina te navodi da ga je već 29. srpnja 1942. u samostanu posjetio vojni svećenik Livio Simonetti i priopćio da će sljedeće nedjelje održati u logoru dvije mise: jednu u vojnoj bolnici, a drugu na kamporskom polju za internirce. Badurina navodi da Simonetti nije znao ni slovenski ni hrvatski nego je misio na talijanskom jeziku.⁹⁵

Sredinom kolovoza 1942. godine dušebrižništvo nad internircima u Kamporu preuzeo je Luigi Stefani, potalijančeni Hrvat iz Zadra, koji je dobro govorio hrvatski. Sredinom studenoga u logor je došao treći vojni kapelan koji je znao slovenski, a u siječnju 1943. i četvrti kapelan – don Aurelio Pucchio, koji je također dobro znao slovenski.⁹⁶ Mise i propovijedi u početku su održavane na otvorenom prostoru u muškom dijelu logora na tzv. trgu gladi. Uprava je kasnije dala podići kapelicu u koju je nedjeljom dolazio misiti hrvatski svećenik. Nije poznato koji je to svećenik bio, ali čini se da bi mogao biti dr. Antun Mrakovčić Andračić s obzirom na to da je i inače skrbio o pružanju materijalne pomoći internircima. Važno je reći da su se za duhovni život zatočenika u logoru Kampor brinuli i franjevci s otoka Košljuna, koji su kontakte s logorom uspostavili upravo preko Mrakovčića.⁹⁷ Premda su internirci živjeli u nevjerojatno teškim uvjetima, mnogi su štovali vjerske običaje i dolazili na mise, ali bilo je i onih koji to nisu činili, ponajviše onda kada se misilo na talijanskom jeziku. Od vjerskih obreda internirce je odbijalo i to što su svjedočili vremenu u kojem je kršćanski nauk došao u strašnu suprotnost s divljanjem fašista – katolika. Tu važnu činjenicu potvrđuje i papinski nuncij u Rimu F. Duca Borgongini u pismu kardinalu L.

---

94 CAPOGRECO 2006, 180.

95 BADURINA, *Kronika*, sv. 5.

96 JEZERNIK 1997, 303.

97 Zanimljivo je da su košljunski franjevci kasnije imali kontakte u logoru Kampor i sa židovskim zatočenicima. U znak zahvalnosti jedan njihov nepoznati stradnik darovao je fratrima hebrejsku Bibliju iz XI. stoljeća, koja je pohranjena u arhivu samostana na otoku Košljunu. Usp. STRČIĆ 2001, 129.

Maglioneu 12. srpnja 1943. u vezi s terorom talijanskih vojnika – katolika te naglašava: „Neka se stoga nitko ne čudi ako se narodnosna mržnja, u srcima i vjeri najslabašnjih, prenosi i na crkvu uslijed takvih čina talijanskih katolika.“⁹⁸

U veoma ugodnim sjećanjima interniraca kamporskog logora na otoku Rabu osobito je ostao kapelan A. Pucchio, koji ne samo da je tješio nazočne očajnike, nego im je prilikom dostave pisama, novca i paketa posredovao pri dopisivanju – odnosno obnašao je u logoru svojevrsnu karitativnu djelatnost. Često se događalo da je rodbina interniraca ili njihovih prijatelja slala na kapelanovu adresu novac, paket s hranom, odjeću i obuću. On je također posredovao da se putem Crvenog križa pomogne maloljetnicima koji su u logoru ostali bez starijih članova obitelji.⁹⁹ Slično se ponašao i vojni kapelan L. Stefani kojeg se internirci s ljubavlju sjećaju zbog njegove nesebične skrbi o bolesnim ljudima i neposredne pomoći u mnogim stvarima. Također valja reći i to da je on bio u tijesnoj vezi s O. Badurinom kojem je često dolazio u samostan sv. Eufemije s raznim vijestima, molbama i informacijama iz logora, od kojih su mnoge zabilježene i u navedenoj kronici.¹⁰⁰

Među važne faktore koji su znatno pridonosili poboljšanju položaja kamporskih zatočenika svakako treba ubrojiti i pet časnih sestara iz samostana Tomaja kod Trsta. O njihovu humanitarnom radu sačuvani su vrijedni podaci zabilježeni u kronici samostana sv. Eufemije iz pera fra O. Badurine. Pišući o njihovu djelovanju u korist interniraca on naglašava da časne sestre nisu bile odnarođene i da su svoj posao obnašale savjesno nastojeći od prvih dana postojanja logora u Kamporu prikupiti što više hrane i odjeće. U svom predanom radu bile su tijesno povezane i s provikarom u Rabu A. Mrakovčićem Andračićem i ljubljanskim biskupom G. Rožmanom, a napose s vojnim kapelanom A. Pucchijem i samim Badurinom. Na njihovu su adresu također stizali paketi s hranom od rodbine slovenskih interniraca i Odbora za skrb o zatočenicima u Ljubljani. Uz pomoć kapelana one su nosile u logor pakete i dostavljale

98 DAR, Fond riječke prefekture, kut. 2214; *Pričevanja* 1985, 38-39.

99 JEZERNIK 1997, 308.

100 KOVAČIĆ 1998, 179.

ih internircima.¹⁰¹ Prema navodima fra O. Badurine dvije sestre – Leon-
tina i Zmagoslava – u siječnju 1943. godine otišle su u Ljubljanu i dopre-
mile „dvadeset kašuna hrane za logoraše“, a od ljubljanskog biskupa
Rožmana i novčanu pomoć u iznosu od 5000 lira.¹⁰² Tim novcem na oto-
cima Rabu i Pagu kupovano je brašno i sir, napose u Lunu koji je inače
teritorijalno pripadao NDH. U samostanu sv. Eufemije sestre su organi-
zirale pečenje kruha koji su potom spremale u paketiće i donosile u logor.
Pišući o djelovanju tih časnih sestara Badurina ističe da je bilo veoma
korisno „jer se preko njih i samostana sv. Eufemije moglo pomoći boles-
nim zatočenicima, koji su ležali u improviziranim bolnicama u samom
Rabu“.¹⁰³

12.

Učinkovita briga Sv. Stolice i drugih predstavnika Katoličke crkve
o internircima u kamporskom logoru nije dolazila do izražaja samo
prema hrvatskim i slovenskim zatočenicima, nego i prema židovskim
internircima nakon što su u proljeće 1943. bili deportirani na otok Rab.
Naime, kada je Židovima na području NDH zaprijetila opasnost da budu
internirani u logore Trećeg Reicha, za njihovu se tešku situaciju i sudbinu
zauzela Sv. Stolica. O tome se, uz ostalo, može dosta doznati iz nekih iz-
vješća što ih je papinski legat Giuseppe Ramiro Marcone slao u Vatikan
nakon što je 1941. godine došao u Zagreb. On je tijekom te godine i ka-
snije više puta prosvjedovao kod najodgovornijih ustaških dužnosnika
zbog progona Židova te apelirao na Sv. Stolicu da učini sve kako bi se
oni mogli sabrati „na jednom otoku ili u neku zonu Hrvatske gdje bi
mogli živjeti u miru“.¹⁰⁴ Budući da je u jesen 1942. Ministarstvo vanjskih
poslova u Rimu odlučilo osnovati nekoliko logora pod nadzorom 2. ar-
mije na području tzv. 2. demilitarizirane zone,¹⁰⁵ među kojima i logor u

---

101 BADURINA, *Kronika*, sv. 5.

102 BADURINA, *Kronika*, sv. 5.

103 BADURINA, *Kronika*, sv. 5.

104 *Le Saint Siegè* 1974, 611.

105 Prvoj zoni pripadala su anektirana područja Kvarnerskog primorja i Gorskog kotara s otocima Krkom i Rabom, zatim teritorij od Splita do Novigrada s priobalnim otocima (osim Brača i Hvara) te Boka kotorska. Druga zona obuhvaćala je otok Pag i Brač te područja između 1. zone do crte: Vinica - Plitvički Leskovac - Plješevica - Brtonja - Šator - Malovan - Prenj - Troglav. Usp. *Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941-1945*, I, 1957, 15.

Kraljevici,¹⁰⁶ vrlo je vjerojatno da je na takvu odluku utjecalo, među ostalim, i zauzimanje Sv. Stolice posredovanjem nuncija F. Duca Borgonginija.

S obzirom na to da su vlasti NDH od talijanskih vojnih i upravnih tijela uporno zahtijevale da im se izruče svi Židovi na području navedene zone i da je zbog toga dolazilo do čestih incidenata i diplomatskih sukoba, talijanska je vlada donijela odluku da se svi Židovi iz tzv. liberalne konfinacije izmjestite na otok Rab u kamporski logor. Razlozi za takav postupak bili su različiti, među kojima i vjerovanje da će anektirano područje (1. zona) ostati u sastavu Kraljevine Italije i nakon njezina istupanja iz rata na strani sila Osovine.¹⁰⁷ Takvoj odluci jamačno je pridonijelo i nastojanje Sv. Stolice radi spašavanja interniranih Židova, ali zasigurno se računalo i na zadobivanje simpatija svjetske javnosti u vezi ublažavanja osude za zločine što su ih počinile postrojbe talijanske vojske. Nakon što je krajem 1942. pod pritiskom najistaknutijih predstavnika Katoličke crkve, među kojima i krčkog biskupa dr. J. Srebrnića, 2412 hrvatskih i slovenskih zatočenika, žena, djece i staraca preseljeno iz logora Kampor u Gonars i druge logore,¹⁰⁸ na otok Rab su mogli biti deportirani Židovi jer su do proljeća 1943. za njihov smještaj već bili pripremljeni posebni objekti. Prema okupatorovim izvorima najprije su došli Židovi iz dalmatinskih logora, njih 1467, a potom i oni iz Kraljevice te veća skupina iz tadašnje Rijeke pa se u ljeto 1943. u logoru Kampor nalazilo zatočeno 2353 Židova. No prema novijim istraživanjima u ovaj je logor bilo internirano 3366 Židova, od kojih 503 djece do 15 godina.¹⁰⁹

Još prije deportiranja Židova na otok Rab skrb Sv. Stolice, Zagrebačke nadbiskupije, Krčke i Ljubljanske biskupije prema Židovima nije bila izražavana samo u materijalnom pogledu, nego i u nečem mnogo značajnijem. Naime, riječ je o tome da židovske izbjeglice „koje su se sklonile na područja okupirana od talijanske vojske, nisu vraćene u matične zemlje“.¹¹⁰ Tu činjenicu, kada se općenito govori o ulozi predsta-

106 Osim ovoga logora, još su osnovani i logori u Dubrovniku, na otoku Braču i Hvaru. Više o tome usp. KEČKEMET 1996, 124-128.

107 LENGEL KRIZMAN 1996, 100-102.

108 CAPOGRECO 2006, 158., bilj. 58.

109 ROMANO 1973, 19.

110 *Le Saint Siegè* 1974, 514.

vnika Katoličke crkve u spašavanju Židova na području Dalmacije i Kvarnerskog primorja, naglašava i kardinal L. Maglione kao suštinsku i veoma važnu. To se izričito ističe u pismu upućenom papinskom nunciju u Washington A. Cicognaniju 21. travnja 1943., kada je on postavio pitanje što Sv. Stolica čini u vezi sa sudbinom nekih Židova u Hrvatskoj. Kardinal mu odgovara da je ona intervenirala u korist navedenih osoba „u granicama koje nameću današnje prilike“. Maglione također navodi da je legat Marcone „upozoravao ugledne osobe u Zagrebu“ o teškoj situaciji Židova,¹¹¹ ali isto tako i onih Hrvata i Slovenaca koji su dospjeli u talijanske koncentracijske logore.

S vremenom, a napose nakon jednog akta Intendature 2. armije od 14. srpnja 1943., pod čijom se ingerencijom nalazio logor u Kamporu, došlo je do znatnih promjena u odnosima prema zatočenim Židovima. U navedenom se aktu nalaze da se Židovi i dalje imaju tretirati kao internirci, ali se prema njima treba primjenjivati poseban postupak. O uspostavi boljeg i tolerantnijeg odnosa prema zatočenim Židovima u kamporskom logoru govori i jedan akt Ministarstva vanjskih poslova u Rimu, dostavljen 19. srpnja zapovjedništvu 2. armije. U aktu se, uz ostalo, traži da talijanska vojska ima „zaštititi židovske izbjeglice od maltretiranja“ jer se politika Italije, kaže se u aktu, „uvijek osnivala na štovanju principa humanosti (?!, op. I. K.)“, a takav princip treba biti primijenjen „više nego ikada u odnosu na Židove“.¹¹²

Uzimajući u obzir navedeno može se zaključiti da je uloga nekih važnih predstavnika Katoličke crkve u rješavanju „židovskog pitanja“ na prostoru NDH i skrbi prema zatočenicima u talijanskim logorima, dakle i u logoru Kampor na otoku Rabu, bila veoma značajna, učinkovita i korisna. Naime, postoji obilje dokumenata koji nepobitno potvrđuju da navedeni crkveni dužnosnici nisu šutjeli i čekali nego su dizali svoj glas i ustajali protiv fašističke tiranije u onim trenucima kada je to bilo najpotrebnije.¹¹³ Ipak, uza sve to može se zaključiti i da su neke reakcije na brojne počinjene zločine dolazile dosta kasno, posebice kada je riječ o svojevrsnom obliku genocida nad hrvatskim i slovenskim stanovništvom u anektiranim krajevima.

---

111 *Le Saint Siegè* 1974, 514.

112 ROMANO 1973, 7-8.

113 KRIŠTO 1998, 141.

Krčki biskup dr. Josip Srebrnić (prvi slijeva)

13.

O ulozi dr. J. Srebrnića u ovdje razmatranom razdoblju Drugoga svjetskog rata (1942. - 1943.) relativno je dosta pisano u povijesnoj literaturi, ali neki važni segmenti biskupova držanja i djelovanja u tom veoma tragičnom razdoblju netočno su interpretirani s nakanom da ga se u javnosti što više kompromitira. To se poglavito odnosi na tvrdnje ordinarijevih ideoloških protivnika da je vjerno „služio talijanskom okupatoru“, odnosno da nije otvoreno osuđivao nasilje aneksionističkog režima i represivne mjere fašističke vojne sile.¹¹⁴ Takve i druge neutemeljene tvrdnje opovrgavaju brojni vjerodostojni dokumenti, poglavito kada je riječ o presudnim biskupovim intervencijama u spašavanju hrvatskih i slovenskih zatočenika u koncentracijskom logoru Kampor na otoku Rabu. Naime, analizom dostupnih dokumenata može se zaključiti da je biskup Srebrnić nepobitno bio najzaslužniji predstavnik Katoličke crkve na anektiranom području koji je imao ključnu ulogu u iniciranju široke kampanje za spašavanje kamporskih interniraca kada je to bilo najteže i najopasnije. A najteže je bilo djelovati upravo krajem 1942. godine, kada

114 Više o tome usp. HORVAT – ŠTAMBUK 2008, 374.

je fašistička Italija bila na vrhuncu svoje moći, zbog čega je trebalo mudro odlučivati: kada je valjalo javno prosvjedovati, a kada djelovati diplomatski iza kulisa.

Pišući predstavke i podnoseći molbe talijanskim vojnim i civilnim vlastima, protestirajući i zdušno se zalažući za olakšanje nesretnog udesa kamporskih zatočenika kojima je pružao ne samo duhovnu podršku, nego slao i novac za nabavu hrane, biskupa Srebrnića progonio je riječki prefekt T. Testa, njegov nasljednik A. Podesta, a posebice krčki civilni komesar Elio Visani i pukovnik Luigi Brucciatti. U jednom Brucciattijevu izvješću od 9. ožujka 1943. navode se imena trinaestorice krčkih svećenika za koje se kaže da pokazuju „neprijateljske stavove prema Italiji“ na čelu s biskupom J. Srebrničem.¹¹⁵ Komesar Visani bio je toliko drzak da je predlagao biskupovo uklanjanje s otoka Krka zbog njegove nepodobnosti jer je niz godina djelovao kao „promotor hrvatske narodnosti“ i što je svojim „antitalijanstvom među svećenicima inicirao snažan irendentizam potičući protiv nas“.¹¹⁶ Takve kvalifikacije najbolje potvrđuju da biskup Srebrnić nije bio u službi talijanskog okupatora nego u stalno zaoštrenim odnosima jer je prvi raskrinkao užasne prilike u kamporskom logoru svojim izvješćem što ga je objavio londonski BBC na više jezika. Na temelju svega što je prije rečeno, biskupa dr. J. Srebrnića s pravom se može uvrstiti među one predstavnike Katoličke crkve koji su u najtežim ratnim danima bili „branitelji svih progonjenih“ i istinski sljedbenici onoga „najboljega što je iznjedrila judejo–kršćanska tradicija“.¹¹⁷

---

115 DAR, Fond riječke prefektуре, kut. 2215.

116 DAR, Fond riječke prefektуре, kut. 2215.

117 KRIŠTO 1998, 147.

Izvori i literatura

Kratice:

ANZLJ – Arhiv za novejšo zgodovino Ljubljana, Fond Taborišče Rab, kut. 1082b, fasc. VIII/1-19.

DAR – Državni arhiv Rijeka, Fond Konatrskog NOO-a Krk, kut. 1

DAR, Fond riječke kvesture; fasc. Fabianich Nicolo di Pietro, br. 174, A-8.; fasc. Gregorio Fugosich, br. 272, A-8.

DAR, Fond riječke kvesture; JU-39, dosje A. Mrakovchich, A-8.; JU-39, dosje N. Matejchich, A-8.

DAR, Fond riječke prefektуре; kut. 2214; kut. 2215; kut. 2221; kut. 2222; kut. 2223

HDA – Hrvatski državni arhiv, 1561/RSUP SRH, šifra 001.44.

HDA, Fond OS-3/90 (stara signatura)

HDA, Fond Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora (ZKRZ); Zb. 13028, kut. 48 (stara signatura); Zb. 20970, kut. 323 (stara signatura); Zb. 22343, kut. 67 (stara signatura); Zb. 24840, kut. 227 (stara signatura)

HDA, *Zapisnik saslušanja u OZNI Hrvatskog primorja u Sušaku 9. lipnja 1945.*, 1561/RSUP SRH, šifra: 001.44

MGR – Muzej grada Rijeke, fotosnimka dokumenta, film LII/77.

***

ANTIĆ, Vinko, *Odjeci doživljaja. Iz narodnosolobodilačke borbe u prozi i stihu 1941-1945.*, Rijeka: Riječko književno i naučno društvo, 1971.

BADURINA, Odorik(o), *Kronika samostana Sv. Eufemije (Kronika)*, sv. 5, Arhiv franjevačkog samostan Kampor (Rab).

CAPOGRECO, Carlo Spartaco, *Mussolinijevi logori. Internacija civila u fašističkoj Italiji (1940-1943.)*, Zagreb: Golden marketing - Tehnička knjiga, 2006.

CUCULIĆ, Ivan, *Razvoj NOB-a u Hrvatskom primorju i Gorskom kotaru od 1941. do 1943.*, *Dometi IX* (1976) 8-10: 149-170.

ČULINOVIĆ, Ferdo, *Okupatorska podjela Jugoslavije*, Beograd: Vojnoizdavački zavod, 1970.

FERENC, Tone, *Okupatorjevo nasilje na slovenskom, u: Bili so zaprti, pregnani, obešeni, ustreljeni, na suženjskem delu, uporni. Vodnik po koncentracijskih taboriščih in zaporih, kjer so med drugo svetovno vojno nacifašistični okupatorji hoteli, a nikoli uničili svobodoljubnega duha našega človeka*, uredniški odbor Bojan AJDIČ et al., Ljubljana 1980.

FERENC, Tone, *Fašisti bez krinke. Dokumenti 1941-1942.*, Maribor: Obzorja (Documenta et studia historiae recentioris, vol. 5), 1987.

HORVAT, Joža – ŠTAMBUK, Zdenko, *Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera*, reprint izdanje, Zagreb: Zaklada "August Cesarec", 2008.

JEZERNIK, Božidar, *Boj za opstenek. O življenju Slovencev v italijanskih koncentracijskih taboriščih*, Ljubljana: Borec, 1983.

JEZERNIK, Božidar, *Italijanska koncentracijska taborišča za Slovence med 2. svetovno vojno*, Ljubljana: Društvo za preučevanje zgodovine, literature in antropologije, 1997.

KARABAIĆ, Ljubo, Nekoliko podataka o NOB-i na otoku Krku 1942. (Izvadak iz rukopisa »Veza otoka Krka s kopnom i otocima za vrijeme NOR-a 1941–1945. godine«), *Krčki zbornik* 5 (1972): 103-108.

KEČKEMET, Dušan, Židovski sabirni logori na području pod talijanskom okupacijom, u: *Antisemitizam, holokaust, antifašizam*, redakcija Ivo GOLDSTEIN et al., Zagreb: Židovska općina Zagreb (Biblioteka Studia Iudaico-Croatica, vol. 1), 1996., 120-132.

KLANJŠEK, Zdravko, *Narodnooslobodilački rat u Sloveniji 1941-1945.*, Beograd: Vojnoistorijski institut, 1984.

KORLEVIĆ, Milivoj, Stradanja interniraca u logoru na Rabu, *Riječka revija* IV (1955) 5-6: 226-228.

KOVAČIĆ, Ivo, Narodnooslobodilački pokret na otoku Rabu 1941-1943., u: *Otok Rab u radničkom pokretu i NOB*, ur. Vinko ANTIĆ, Rijeka – Rab: Centar za historiju radničkog pokreta i NOR-a Istre, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara - Rijeka (Posebno izdanje, sv. 21) i Skupština općine Rab, 1985., 190-212.

KOVAČIĆ, Ivan, *Kampor 1942. – 1943. Hrvati, Slovenci i Židovi u koncentracijskom logoru Kampor na otoku Rabu*, Rijeka: "Adamić", 1998.

KOVAČIĆ, Ivan, Talijanski koncentracijski logori na području Hrvatskog primorja i dijela Istre (1941-1943.), *Jadranski zbornik* XIV / 1990-1991 (1991): 179.-206.

KOVAČIĆ, Ivan, *Legendarni Tuhobić. Riječko područje u ratu 1941. godine i partizanski odred Božo Vidas-Vuk*, Rijeka: "Adamić", 2000.

KOVAČIĆ, Ivan, *Otok Krk u Drugom svjetskom ratu 1941. – 1943.*, Krk – Rijeka: Povijesno društvo otoka Krka (*Krčki zbornik*, sv. 53. Posebno izdanje, sv. 46.) i Izdavačka kuća Adamić – Rijeka, 2005.

KOVAČIĆ, Ivan, *Tragedija sela Podhum. Zločini talijanskog okupatora na Grobinščini 1941-1942.*, Rijeka: "Adamić", 2007.

KRALJ, Franc, Srebrnič Josip, krški škof (otok Krk), bogoslovni in zgodovinski pisec, u: *Primorski slovenski biografski leksikon* 14 (Sedej – Suhadolc), ur. Martin JEVNIKAR, Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1988., 432-435.

KRIŠTO, Jure, *Katolička crkva i Nezavisna Država Hrvatska 1941-1945. Dokumenti*, knj. 2, Zagreb: Hrvatski institut za povijest (Biblioteka Hrvatska povjesnica. 3. Monografije i studije 6) i Dom i svijet, 1998.

LENGEL KRIZMAN, Narcisa, Koncentracioni logori talijanskog okupatora u Dalmaciji i Hrvatskom primorju (1941-1943.), *Povijesni prilozi* II (1983) 2: 247-283.

LENGEL KRIZMAN, Narcisa, Logori za Židove u NDH, u: *Antisemitizam, holokaust, antifašizam*, redakcija Ivo GOLDSTEIN et al., Zagreb: Židovska općina Zagreb (Biblioteka Studia Iudaico-Croatica, vol. 1), 1996., 91-103.

Le Saint Siegè et les victimes de la guerre janvier 1941–decembre 1942. Actes et documentes du Saint Siegè reletifs a la Seconde guerre mondiale, vol. 7, Vatikan: Libreria editrice Vaticana, 1973.

Le Saint Siegè et les victimes de la guerre janvier 1941–decembre 1942. Actes et documentes du Saint Siegè reletifs a la Seconde guerre mondiale, vol. 8, Vatikan: Libreria editrice Vaticana, 1974.

Le Saint Siegè et les victimes de la guerre janvier 1941–decembre 1942. Actes et documentes du Saint Siegè reletifs a la Seconde guerre mondiale, vol. 9, Vatikan: Libreria editrice Vaticana, 1975.

MATKOVIĆ, Hrvoje, *Povijest Nezavisne Države Hrvatske. Kratki pregled*, Zagreb: Naklada Pavičić (Biblioteka hrvatske povijesti), 1994.

MEZULIĆ, Hrvoje, *Fašizam, krstitelj i palikuća*, Zagreb: Nakladni zavod Hrvatske, 1946.

MIKUŽ, Metod, *Pregled razvoja NOB u Sloveniji*, Beograd: Vojnoizdavački zavod JNA (Iz ratne prošlosti naših naroda, knj. 12), 1956.

MIKUŽ, Metod, Srebrnič Josip, bogosl. in zgod. pisec, *Slovenski biografski leksikon 10* (Schmidl – Steklasa), ur. Alfonz GSPAN et al., Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1967., s. v.

Nezavisna Država Hrvatska. Ministarstvo vanjskih poslova. Međunarodni ugovori 1941., Zagreb: Ministarstvo vanjskih poslova, 1942.

Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941-1945, Beograd: Vojnoistorijski institut, 1957.

PAKIŽ, Silvije, Delov v taborišču, u: *Rabski zbornik*, uredil uredniški odbor France DRENOVEC et al., jezikovno in tiskarsko ureditev oskrbel ter spremno besedo napisal Rado BORDON, Ljubljana: Zveza borcev NOV Slovenije, 1953., 60-92.

Poništene presude slovenskom Stepincu, *Novi list*, 13. listopada 2007.

Pričevanja rabskih internirancev (1942-1943), uredniški odbor Cirila BAMBIČ et al., Ljubljana: Kmečki glas, 1985.

Rabski zbornik, uredil uredniški odbor France Drenovec et al., jezikovno in tiskarsko ureditev oskrbel ter spremno besedo napisal Rado Bordon, Ljubljana: Zveza borcev NOV Slovenije, 1953.

ROMANO, Jaša, Jevreji u logoru na Rabu i njihovo uključivanje u narodnooslobodilački rat, *Zbornik 2 – Jevrejski istorijski muzej*, Beograd: Savez Jevrejskih opština Jugoslavije, 1973., 1-68.

Stepinac mu je ime. Zbornik uspomena, svjedočanstava i dokumenata, knj. 2, priredio Vinko NIKOLIĆ, München – Barcelona: Knjižnica Hrvatske revije (Redovita izdanja, knj. 10), 1980.

STRČIĆ, Petar, Prilog za biografiju dr. Josipa Srebrniča / Srebrnića, krčkog biskupa i sveučilišnog profesora (1876-1966), *Goriški letnik. Zbornik Goriškega muzeja* 25-26 / 1998-1999 (2001): 105-129.

VELČIĆ, Franjo, Krčki biskup dr. Josip Srebrnić (1923-1966.) i Drugi svjetski rat na području Krčke biskupije, *Kvarnerski vez*, br. 9, rujan 2008., 18.

VELČIĆ, Franjo – RADIĆ, Nikola, Krčka biskupija, *Krčki kalendar 1999.* (1999): 7-13.

Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, tom V, knj. 4; tom VI, knj. 2, Beograd: Vojnoistorijski institut, 1965.

ŽUPAN, Valter, Srebrnić Josip, u: *Tko je tko u NDH. Hrvatska 1941. –1945.*, ur. Marko GRČIĆ, Zagreb: Minerva (Biblioteka Leksikoni), 1997., s. v.

Ivan KOVAČIĆ

Activities of the representatives of the Catholic Church in saving captives of the Kampor Camp on the island of Rab in the years 1942–1943

*On the 50th anniversary of the death of the bishop of Krk
Dr Josip Srebrnić*

Summary

Based on the available source material and published texts, the author seeks with this paper to present important facts on the activities of the representatives of the Catholic Church in saving internees of the Kampor concentration camp on the island of Rab during 1942 and 1943. The camp in question was an Italian Fascist camp notorious for its all-out inhuman conditions of life of the prisoners, for which it was justly called a „death camp“. In dealing with the subject, the author was seeking to emphasise in particular the exceptionally important role of the bishop of Krk Dr Josip Srebrnić as well as the highest representatives of the Holy See in their fervent endeavour to ensure, through concrete steps made at the military and administrative top of the Fascist Kingdom of Italy, that the conditions in the torture chamber of Kampor should be improved and the internees treated in a more humane way. Significant results were made in that respect, saving the lives of many women, children and old people deported from the annexed areas of Slovenia, Gorski kotar and Quarnero in the summer of 1942, and also, some time later, the lives of Jewish internees deported from the territory of the NDH in the spring of the year 1943.

Keywords: Kampor camp, Catholic Church, Josip Srebrnić, Antun Mrakovčić, Odorico Badurina, Francesco Duca Borgongini, Luigi Maglione, Pius XII, Alojzije Stepinac.